

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

«ΤΟ ΤΙΜΙΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΕ ΝΕΑΡΟΥΣ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΣΤΕΣ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ
ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ ΗΘΙΚΗΣ».

της

Δολμά Δέσποινας

Μεταπτυχιακή Διατριβή που υποβάλλεται στο καθηγητικό σώμα για τη μερική εκπλήρωση των υποχρεώσεων απόκτησης του μεταπτυχιακού τίτλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ψυχολογία της Άσκησης» του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Εγκεκριμένο από το Καθηγητικό Σώμα:

1^{ος} επιβλέπων: Χατζηγεωργιάδης Αντώνης, Επίκουρος Καθηγητής

2^η επιβλέπουσα: Χασάνδρα Μαίρη, Λέκτορας

3^{ος} επιβλέπων: Θεοδωράκης Γιάννης, Καθηγητής

Τρίκαλα

2010

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας ήταν να εξετάσει τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού σε νεαρούς ποδοσφαιριστές ως προς την ενσυναίσθηση και το κλίμα ηθικής που διαμορφώνεται από τον προπονητή και τους συμπαίκτες. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από 261 αθλητές με μέσο όρο ηλικίας τα 14.52 (± 1.49) έτη και αγωνιστικής εμπειρίας τα 6.09 (± 2.53) έτη. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν τις δύο διαστάσεις για την θετική κοινωνική και αντικοινωνική συμπεριφορά στον αθλητισμό (Kavussanu & Broadley, 2009) που αξιολογούσε τη συμπεριφορά των αθλητών και των συναθλητών τους. Επιπλέον, αξιολογήθηκε το κλίμα ηθικής που διαμορφώνεται από τον προπονητή, συμπληρώνοντας την κλίμακα που αφορά στην Αποτελεσματικότητα του Προπονητή όπως αυτή προσαρμόστηκε από τους Kavussanu, Broadley, Jutkiewicz, Vincent και Ring (2008). Τέλος, οι συμμετέχοντες αξιολόγησαν την ικανότητα τους να κατανοούν τις σκέψεις και τα συναισθήματα τους των συναθλητών τους, συμπληρώνοντας την κλίμακα για την ενσυναίσθηση (Davis, 1983). Τα αποτελέσματα από τη μονόπλευρη πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης έδειξαν σημαντική επίδραση για τη θέση, το αγωνιστικό επίπεδο και τη συχνότητα συμμετοχής των ποδοσφαιριστών στους αγώνες. Συγκεκριμένα, οι τερματοφύλακες και οι αθλητές υψηλού επιπέδου εκδήλωσαν περισσότερες αντικοινωνικές συμπεριφορές ενώ οι βασικοί παίκτες εμφάνισαν κυρίως θετικές κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες και αντιπάλους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδα

Περίληψη.....	2
Περιεχόμενα.....	3
Κατάλογος Πινάκων.....	5
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Σκοπός Έρευνας.....	9
Σημασία της έρευνας.....	9
II. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	10
Ηθική Ανάπτυξη.....	10
Ηθική Συμπεριφορά και Στόχοι Επίτευξης.....	14
Ηθική Συμπεριφορά ως προς δημογραφικά χαρακτηριστικά	19
Ενσυναίσθηση.....	21
Κλίμα Ηθικής.....	23
III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	26
Συμμετέχοντες.....	26
Όργανα Αξιολόγησης.....	27
Διαδικασία μέτρησης.....	29
Σχεδιασμός έρευνας.....	29
IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	31
Περιγραφικά στατιστικά και δείκτες αξιοπιστίας.....	31
Ανάλυση συσχετίσεων.....	32
Πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης.....	33
Αναλύσεις παλινδρόμησης.....	36
V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	39

Περιορισμοί Έρευνας.....	42
Πρακτικές Εφαρμογές	43
Μελλοντική Έρευνα.....	44
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	46
VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	48
VIII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	57

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για χρόνια συμμετοχής σε αγώνες και παραμονή στην ίδια ομάδα.

Πίνακας 2. Συχνότητες και ποσοστά του δείγματος ως προς το επίπεδο, τη θέση και τη συμμετοχή (βασικός/μη βασικός).

Πίνακας 3. Περιγραφικά στατιστικά και δείκτες εσωτερικής συνοχής άλφα του Cronbach.

Πίνακας 4. Συσχετίσεις του τίμιου παιχνιδιού με τους υπόλοιπους παράγοντες του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 5. Μέσοι όροι διαστάσεων τίμιου παιχνιδιού ανά ηλικία, θέση, επίπεδο και συχνότητα συμμετοχής στους αγώνες.

Πίνακας 6. Ανάλυση παλινδρόμησης μεταβλητών πρόβλεψης για τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η **ηθική** είναι το μέρος της προσωπικότητας του ανθρώπου που εκφράζει το δεσμό του με την κοινωνία. Αποτελείται από κανόνες, αξίες και αρχές που διέπουν την συμπεριφορά και επηρεάζουν την ευημερία του ανθρώπου (Hoffman, 1992). Η ηθική συμπεριφορά στον αθλητισμό μπορεί να χαρακτηρίζεται από την ευγενή άμιλλα, την αξιοπρεπή ήττα ή την ευγενική συμπεριφορά προς τον αντίπαλο.

Η ηθική συμπεριφορά στον αθλητισμό συνδέεται με θετικές κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές (Eisenberg, 1986). Θετική κοινωνική θεωρείται η συμπεριφορά που αποσκοπεί να βοηθήσει ή να ευεργετήσει ένα άλλο άτομο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το να βοηθάει ένας αθλητής τον αντίπαλο να σηκωθεί από το γήπεδο ή συγχαίροντας τον αντίπαλο για την απόδοση του. Παρόλα αυτά η κοινωνική συμπεριφορά μπορεί να εκδηλώνεται από διάφορους λόγους και να έχει θετικές επιπτώσεις στο άτομο (Eisenberg, & Mussen, 1989). Οι αντικοινωνικές συμπεριφορές αποσκοπούν στο να βλάψουν ένα άλλο άτομο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η προσποίηση τραυματισμού, η πρόκληση τραυματισμού στον αντίπαλο καθώς και η μη τήρηση των αθλητικών κανόνων. Τέτοιου είδους συμπεριφορές έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα του αθλητισμού και αντανακλούν στο μη τίμιο παιχνίδι.

Οι απόψεις σχετικά με την επίδραση του αθλητισμού στην ηθική ανάπτυξη των αθλητών είναι αντικρουόμενες. Υπάρχουν ερευνητές που υποστηρίζουν ότι ο αθλητισμός επηρεάζει αρνητικά τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων όπως αθλητική επιθετικότητα ή χρήση ουσιών (Stephens, 2000). Ωστόσο, υπάρχουν και εκείνοι που διατυπώνουν την άποψη ότι ο αθλητισμός διαμορφώνει το χαρακτήρα των ατόμων και επηρεάζει θετικά τους συμμετέχοντες (Eisenberg & Fabes, 1998). Τελικά, η άποψη που επικρατεί είναι ότι ο χαρακτήρας δεν χτίζεται αυτόματα. Η επίδραση ενός συνόλου παραγόντων που υπάρχουν στον αθλητισμό καθώς και οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις στο συγκεκριμένο περιβάλλον κατέχουν σπουδαίο ρόλο στην εκδήλωση ηθικής συμπεριφοράς (Shields & Bredemeier,

1995). Συγκεκριμένα, ο χώρος του αθλητισμού μπορεί να παρέχει ευκαιρίες για να διδαχθούν αξίες όπως τιμιότητα, ακεραιότητα, ηθική συμπεριφορά (Sabock, 1985). Επιπλέον, δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να μεταφέρουν τις αξίες αυτές και σε άλλες πτυχές της ζωής τους (Sage, 1988).

Η ανάπτυξη του **τίμιου παιχνιδιού** είναι εξίσου σημαντική για την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών ανεξάρτητα από το είδος του αθλήματος και από τις διαφορετικές αξίες που εκπροσωπεί κάθε αθλητής (Χασάνδρα, 2006). Το τίμιο παιχνίδι αποτελεί μέρος της ηθικής συμπεριφοράς του ατόμου και συμβάλλει γενικότερα στην πνευματική και κοινωνική του ολοκλήρωση. Αυτό συνεπάγεται ότι το τίμιο παιχνίδι αποτελείται από ηθικό-κοινωνικές αξίες που διδάσκονται και εφαρμόζονται στον αθλητισμό (Χασάνδρα, 2006). Οι αξίες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν το σεβασμό στους κανόνες, το φίλαθλο πνεύμα, την τιμιότητα, την ειλικρίνεια, την υπευθυνότητα και την αποδοχή της ήττας. Σε πρακτικό επίπεδο το τίμιο παιχνίδι αναφέρεται στο σεβασμό στους κανόνες, στους συμπαίκτες, στην αντίπαλη ομάδα και στις αποφάσεις των διαιτητών. Επιπλέον, αφορά στο να δίνονται ίσες ευκαιρίες συμμετοχής σε όλους τους αθλητές και να διατηρείται ο αυτοέλεγχος ανά πάσα στιγμή (Commission for fair play, 1990).

Ερευνητικά δεδομένα των τελευταίων ετών δείχνουν ότι ο αθλητισμός προωθεί τόσο θετικές όσο και αρνητικές συμπεριφορές (Hodge, 1989). Ο αθλητισμός σίγουρα καλλιεργεί κάποιες ηθικο-κοινωνικές αξίες όπως σεβασμός προς τους άλλους, τιμιότητα και ακεραιότητα σε επικείμενη νίκη ή ήττα. Επομένως, οι αξίες αυτές υιοθετούνται από τους αθλητές ανάλογα με τον τρόπο που διδάσκονται και εφαρμόζονται στο χώρο του αθλητισμού. Μέσα από τη διδασκαλία του τίμιου παιχνιδιού οι νέοι εκπαιδεύονται όχι μόνο να είναι καλοί αθλητές αλλά και καλοί προπονητές, διαιτητές και θεατές. Επίσης, η ανάπτυξη ηθικο-κοινωνικών συμπεριφορών συμβάλλει στη γενικότερη βελτίωση του ατόμου στην κοινωνία (Theodoulides & Armour, 2002).

Για την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών στον αγωνιστικό αθλητισμό σημαντικό ρόλο παίζουν τόσο προσωπικοί παράγοντες όσο και παράγοντες που σχετίζονται με το αθλητικό περιβάλλον. Ένας από τους προσωπικούς παράγοντες που έχει συνδεθεί με τη γενικότερη ηθική συμπεριφορά είναι η ενσυναίσθηση. Πιο συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί ότι η ενσυναίσθηση σχετίζεται θετικά με κοινωνικές συμπεριφορές όπως η παροχή βοήθειας, η συνεργασία μεταξύ ατόμων, ο σεβασμός και αρνητικά με επιθετικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές (Eisenberg, 1992). Η **ενσυναίσθηση** ή κοινωνικό συναίσθημα συμπάθειας αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της ηθικής συμπεριφοράς των αθλητών και των ανθρώπων γενικότερα (McGinnis, 1993). Συνδέεται κυρίως, με ηθικές αρχές που συντελούν στη διαμόρφωση ηθικών συλλογισμών και ενεργειών. Πρόκειται κυρίως για την ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των άλλων. Επιπλέον, οι δεξιότητες της ενσυναίσθησης μπορούν να αναπτυχθούν στο χώρο του αθλητισμού και να επηρεάσουν σημαντικά τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού (Hofmann, 1990). Ο τύπος του αθλήματος μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό το κοινωνικό συναίσθημα συμπάθειας (ενσυναίσθηση) των αθλητών και των προπονητών αντίστοιχα (Jowett et al., 2005). Τέλος, σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση και υιοθέτηση ηθικών συμπεριφορών στον αθλητισμό κατέχει το κοινωνικό και αθλητικό περιβάλλον. Η αλληλεπίδραση με τους σημαντικούς άλλους όπως οικογένεια, φίλους, συναθλητές και προπονητές, συμβάλλει στη διαμόρφωση ηθικών συλλογισμών και των ανάλογων συμπεριφορών στον αγωνιστικό αθλητισμό (Vallerand et al., 1992). Στην παρούσα έρευνα οι πτυχές της ηθικής συμπεριφοράς των αθλητών στο ποδόσφαιρο εξετάστηκαν σε σχέση με την ενσυναίσθηση και το κλίμα ηθικής που δημιουργείται από τον προπονητή και τους συναθλητές.

Σκοπός

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η παρούσα έρευνα είχε σκοπό να εξετάσει την ηθική συμπεριφορά σε νεαρούς ποδοσφαιριστές όπως αυτή εκφράζεται μέσα από κοινωνικές και αντικοινωνικές εκδηλώσεις προς συμπαίκτες και αντιπάλους. Οι κοινωνικές και αντικοινωνικές αυτές συμπεριφορές ερευνήθηκαν σε σχέση με ένα προσωπικό παράγοντα, την ενσυναίσθηση, και σε σχέση με ένα περιβαλλοντικό παράγοντα, το κλίμα ηθικής της ομάδας όπως αυτό διαμορφώνεται από τον προπονητή και τους συναθλητές.

Σημασία της έρευνας

Η μελέτη της ηθικής στο ποδόσφαιρο μέσα από την εξέταση κοινωνικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών σε σχέση με την ενσυναίσθηση και το κλίμα ηθικής της ομάδας δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά στη σύγχρονη βιβλιογραφία. Το ποδόσφαιρο αποτελεί το μαζικότερο σε συμμετοχή άθλημα στις νεαρές ηλικίες. Συνεπώς, η μελέτη της ηθικής συμπεριφοράς μπορεί να θεωρηθεί πολύ σημαντική. Από την παρούσα έρευνα επιδιώκεται να προκύψουν χρήσιμα συμπεράσματα για την υιοθέτηση και ανάπτυξη ηθικών αθλητικών συμπεριφορών που μπορεί να συμβάλλουν στη μείωση της βίας και της επιθετικότητας στους αθλητικούς χώρους και ιδιαίτερα στα γήπεδα ποδοσφαίρου. Επιπλέον, μπορεί να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για τη δημιουργία προγραμμάτων που θα εστιάζονται στη διδασκαλία ηθικών συμπεριφορών και την εξειδίκευση των προπονητών με στόχο τη δημιουργία υπεύθυνων αθλητών που θα σέβονται του κανόνες των αθλημάτων και της κοινωνίας γενικότερα.

II. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ηθική Ανάπτυξη

Αρκετές είναι οι θεωρίες που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς για να προσεγγίσουν το θέμα της ηθικής ανάπτυξης και συμπεριφοράς στο χώρο του αθλητισμού. Οι περισσότερες βασίστηκαν στη γνωστικο-εξελικτική θεωρία που επικεντρώνεται στο πως οι άνθρωποι εξετάζουν τις αξίες και τις συμπεριφορές και πως κατανοούν την ηθική. Η πιο χαρακτηριστική θεωρία είναι του Kohlberg (1969, 1971) που υποστηρίζει ότι η ηθική ανάπτυξη προκύπτει από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το κοινωνικό περιβάλλον και περιγράφεται σε έξι στάδια. Ο Kohlberg κατηγοριοποίησε τα έξι στάδια ηθικής εξέλιξης σε τρία επίπεδα. Συγκεκριμένα πρότεινε ότι η ηθική ανάπτυξη του ατόμου ξεκινά από το εγωκεντρικό στάδιο μεταβαίνει στο κοινωνικό και καταλήγει στο καθολικό στάδιο. Το πρώτο επίπεδο είναι το προσυμβατικό όπου οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τα ηθικά προβλήματα με έναν εγωκεντρικό τρόπο αδιαφορώντας για τους κανόνες που ορίζουν την κοινωνική ευθύνη. Το δεύτερο είναι το συμβατικό επίπεδο στο οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τις ηθικές συγκρούσεις σαν μέλος της κοινωνίας στην οποία ανήκουν λαμβάνοντας υπόψιν τους νόμους και τους κανόνες μιας κοινωνίας. Τέλος, στο μετασυμβατικό ή αυτόνομο επίπεδο ανήκουν οι άνθρωποι που αναγνωρίζουν παγκόσμιες αξίες όπως δικαιοσύνη, ισότητα, ζωή, αξιοπιστία. Στο συγκεκριμένο επίπεδο, οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση τις προσωπικές ηθικές αρχές του κάθε ανθρώπου.

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται και η θεωρία της Norma Haan (1978, 1983) που προσεγγίζει θέματα ηθικής ανάπτυξης και ηθικών συλλογισμών στο χώρο του αθλητισμού. Η συγκεκριμένη θεωρία βασίζεται σε τρεις βασικές έννοιες: την ηθική ισορροπία, τον ηθικό διάλογο και τα επίπεδα της ηθικής. Η πρώτη έννοια αναφέρεται στην αλληλεπίδραση των ανθρώπων όπου τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους βρίσκονται σε συμφωνία μεταξύ τους. Στην περίπτωση που οι άνθρωποι διαφωνούν ως προς τα παραπάνω

εισέρχονται σε κατάσταση ηθικής δυσαρμονίας και προσπαθούν να ανακάμψουν χρησιμοποιώντας τον ηθικό διάλογο. Η πιο συνηθισμένη μορφή διαλόγου είναι η λεκτική διαπραγμάτευση αλλά οποιαδήποτε μορφή διαπραγμάτευσης λεκτική ή μη είναι κατάλληλη όταν διατηρείται η ηθική ισορροπία. Επιπρόσθετα, τα επίπεδα της ηθικής σύμφωνα με τη θεωρία σχετίζονται με τη διαμόρφωση της ηθικής ωριμότητας. Στο πρώτο και δεύτερο επίπεδο ανήκει η περίοδος της αφομοίωσης όπου οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την ηθική ισορροπία ως προτεραιότητα στις ανάγκες τους. Διακατέχονται από εγωκεντρική αντίληψη της ηθικής λόγω του ότι δεν μπορούν να διαχωρίσουν τις ανάγκες τους από τις ανάγκες των άλλων ανθρώπων. Το τρίτο και τέταρτο είναι το επίπεδο της διευκόλυνσης στο οποίο οι άνθρωποι δίνουν βαρύτητα στις ανάγκες των άλλων. Τέλος, στο πέμπτο επίπεδο ανήκει η περίοδος της ισορροπίας όπου δίνεται ίση προσοχή στις ανάγκες των εμπλεκομένων σε μια ηθική σύγκρουση.

Το μοντέλο του Rest (1984) για την ηθική χρησιμοποιείται ευρέως στο τομέα της φυσικής αγωγής. Το συγκεκριμένο μοντέλο υποστηρίζει ότι υπάρχουν τέσσερις διεργασίες που οδηγούν στην εκδήλωση της ηθικής συμπεριφοράς. Η πρώτη διεργασία αφορά στην ερμηνεία μιας κατάστασης αναγνωρίζοντας πιθανές συμπεριφορές που μπορούν να επηρεάσουν την ευημερία των ανθρώπων. Η δεύτερη σχετίζεται με τη διαμόρφωση ηθικών συλλογισμών και κρίσεων για το τι είναι σωστό να γίνει σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Η τρίτη διεργασία αναφέρεται στην πρόθεση του ατόμου να ενεργήσει με ηθικό τρόπο και η τέταρτη σχετίζεται με την εφαρμογή σχεδίου δράσης. Οι παραπάνω διεργασίες θεωρούνται και ως συστατικά της ηθικής αφού αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ενώ επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από ένα σύνολο παραγόντων (κοινωνικοί κανόνες, παράγοντες παρακίνησης). Το θεωρητικό μοντέλο του Rest (1984) έχει χρησιμοποιηθεί σε έρευνες που σχετίζονται με θέματα ηθικών κρίσεων, προθέσεων και συμπεριφορών στο χώρο του αθλητισμού.

Η ηθική στο χώρο του αθλητισμού αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας τα τελευταία είκοσι χρόνια (Weiss & Smith, 2002). Οι περισσότερες έρευνες επικεντρώθηκαν σε θέματα που αφορούν ηθικούς συλλογισμούς, διλήμματα που προκύπτουν στον αθλητισμό και στην καθημερινή ζωή γενικότερα (Bredemeier & Shields, 1986a). Επιπλέον, έχουν εξετασθεί οι ηθικές προθέσεις και σκέψεις καθώς και η ηθική συμπεριφορά σε σχέση με τη νομιμότητα των επιβλαβών πράξεων στον αθλητισμό (Duda, Olson & Templin, 1991). Τέλος, έχουν διερευνηθεί οι συμπεριφορές που διέπουν το φίλαθλο πνεύμα (sportsmanship) σε αντίθεση με την επιθετικότητα σε ομαδικά και ατομικά αθλήματα (Vallerand, Briere, Blanchard, & Provencher, 1997). Στην Ελλάδα, ο αριθμός των ερευνών σχετικά με την ανάπτυξη της ηθικής συμπεριφοράς στο χώρο του αθλητισμού, είναι περιορισμένος. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία των Μουταφτσή και Δογάνη (2002) μόνο το 1,8% των ερευνών στην Ελλάδα τα τελευταία 15 χρόνια είχε ασχοληθεί με θέματα ηθικής στον αγωνιστικό αθλητισμό.

Η συμβολή του αθλητισμού στην ηθική ανάπτυξη έχει συζητηθεί αρκετά από ψυχολόγους, κοινωνιολόγους και φιλοσόφους διεθνώς. Μερικοί υποστηρίζουν ότι ο αθλητισμός δε χτίζει χαρακτήρα και δεν συμβάλλει στη ηθική ανάπτυξη (Rees, 2000). Αντιπροσωπευτική ήταν η έρευνα του Proios και των συνεργατών του (2004) όπου δεν διαπιστώθηκε σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη συμμετοχή στον αθλητισμό και στη διαμόρφωση του ηθικού διαλογισμού. Παρόλα αυτά, η ηθική ανάπτυξη υποστηρίζεται ότι είναι μια διαδικασία που δεν πραγματοποιείται αυτόματα σαν αποτέλεσμα της συμμετοχής στον αθλητισμό αλλά κάτω από προϋποθέσεις (Shields & Bredemeier, 2000). Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, ο αθλητισμός μπορεί να συμβάλλει στην ηθική ανάπτυξη μόνο μετά από μακροχρόνια κατάρτιση και παρέμβαση. Διαχρονικές έρευνες που χρησιμοποίησαν προγράμματα παρέμβασης για την ηθική ανάπτυξη διαπίστωσαν ότι ενίσχυσαν και βελτίωσαν τον ηθικό διαλογισμό των αθλητών (Stoll & Beller, 2000; Μπαλασάς, 2003). Η

αποτελεσματικότητα αυτών των προγραμμάτων οφειλόταν στο ότι λάμβαναν υπόψη τις εξελικτικές διαδικασίες της ηθικής ανάπτυξης των παιδιών. Επιπλέον, στις φυσικές δραστηριότητες των συγκεκριμένων προγραμμάτων, στον αγωνιστικό αθλητισμό συμπεριλαμβάνονταν στοιχεία ηθικής συμπεριφοράς όπως η τήρηση των κανόνων που χαρακτηρίζονται από τις αρχές της δικαιοσύνης και του τίμιου φερσίματος στον αθλητισμό (Rawls, 1971; Vallerand et al., 1997).

Η ηθική ανάπτυξη στον αθλητισμό μελετήθηκε επίσης μέσα από τη σχέση του ηθικού διαλογισμού και των παραβατικών συμπεριφορών. Ηθικός διαλογισμός θεωρείται η δυνατότητα συστηματικής σκέψης στη διάρκεια επίλυσης ενός ηθικού προβλήματος λαμβάνοντας υπόψη εκείνες τις αξίες και τις πεποιθήσεις που δεν είναι αντίθετες με αυτές τις κοινωνίας. Σε σχετική έρευνα (Proios et al., 2004) εξετάστηκε η επίδραση των αθλητικών εμπειριών στον ηθικό διαλογισμό των συμμετεχόντων. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από 510 άτομα με αθλητική εμπειρία από 1 μέχρι 30 χρόνια. Τα αποτελέσματα της έρευνας δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές στις βαθμολογίες του ηθικού διαλογισμού σε σχέση με τα χρόνια συμμετοχής στον αθλητισμό. Χαρακτηριστική ήταν και η έρευνα της Bredemeier (1985) όπου εξετάστηκε η ηθική ωριμότητα σε σχέση με τη νομιμότητα πρόκλησης εσκεμμένων τραυματισμών. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν ήταν ότι αθλητές με μεγαλύτερη ωριμότητα ηθικού διαλογισμού έκαναν αποδεκτές λιγότερες πράξεις ως νόμιμες. Πρόσφατες έρευνες (Kavussanu & Roberts, 2001, Kavussanu & Spray, 2006) βασίστηκαν σε υποθετικά σενάρια, περιγράφοντας συμπεριφορές που διαδραματίζονται σε ομαδικά αθλήματα (ποδόσφαιρο, μπάσκετ). Οι συμπεριφορές αυτές αφορούσαν στην προσποίηση ενός τραυματισμού, πρόκληση τραυματισμού του αντιπάλου, επιθετική συμπεριφορά προς την αντίπαλη ομάδα. Από τους αθλητές ζητήθηκε να αναφέρουν πόσο συχνά ακολουθούν τέτοιου είδους συμπεριφορές και αν τις θεωρούν κατάλληλες. Τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών έδειξαν χαμηλά ποσοστά ηθικής σε συμμετέχοντες που θεώρησαν την

επιθετική συμπεριφορά ως κατάλληλη μορφή εκδήλωσης στον αθλητικό χώρο. Επιπλέον, διαπιστώθηκε μεγαλύτερη συχνότητα και πρόθεση για την εκδήλωση ανάλογων συμπεριφορών όταν οι ανήθικες συμπεριφορές των προπονητών κρίνονταν αποδεκτές από τους αθλητές.

Ηθική Συμπεριφορά και Στόχοι Επίτευξης

Στον αγωνιστικό αθλητισμό αρκετές είναι οι έρευνες που έχουν εξετάσει την ηθική συμπεριφορά σε σχέση με τους στόχους επίτευξης που θέτει κάθε αθλητής και κάθε ομάδα γενικότερα. Η θεωρία για τους στόχους επίτευξης στον αθλητισμό, με βάση έρευνες, υποστηρίζει ότι οι προσανατολισμοί στο έργο και στο εγώ σχετίζονται με τους σκοπούς του αθλητισμού, τις αιτίες της επιτυχίας και της αποτυχίας, τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά και τις παραλλαγές του τίμιου φερσίματος στον αθλητισμό (Duda, 2001; Weiss & Smith, 2002). Η πλειοψηφία των ερευνών έχει διαπιστώσει ότι ο προσανατολισμός στο έργο σχετίζεται σημαντικά με θετικές ηθικές συμπεριφορές ενώ ο προσανατολισμός στο εγώ συνδέεται θετικά με αντιαθλητικές συμπεριφορές (Dunn & Dunn, 1999; Πρώιος, Αθαναηλίδης, & Ζαρότης, 2004). Αντιπροσωπευτική είναι η έρευνα των Διγγελίδη και Κρομμύδα (2008) στην οποία εξέτασαν τους στόχους επίτευξης σε σχέση με την ηθική συμπεριφορά αθλητών και αθλητριών ηλικίας 14 ετών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι θετικές αθλητικές συμπεριφορές σχετίζονταν σημαντικά με τον προσανατολισμό στο έργο με κύρια έμφαση στη μάθηση ενώ οι αρνητικές σχετίζονταν θετικά με τον προσανατολισμό στο εγώ με έμφαση στην επίδοση.

Ειδικότερα η έρευνα έχει δείξει ότι αθλητές με υψηλό προσανατολισμό στο έργο έχουν περισσότερες πιθανότητες σε μια σύγκρουση να συμπεριφερθούν με ηθικό τρόπο (Stephens, 1993), να τηρήσουν τις κοινωνικές συμβάσεις, τις προσωπικές δεσμεύσεις, τους κανόνες και να σεβαστούν τους διαιτητές (Dunn & Dunn, 1999). Σε έρευνα των Kavussanu

και Roberts (2001) διαπιστώθηκε ότι αθλητές με προσανατολισμό στο εγώ εμφάνιζαν χαμηλά επίπεδα ηθικού διαλογισμού, θεωρούσαν περισσότερες αντιαθλητικές συμπεριφορές ως νόμιμες και εκδήλωναν ανάλογες συμπεριφορές με μεγαλύτερη συχνότητα. Υπάρχουν ωστόσο και έρευνες που υποστηρίζουν ότι ο προσανατολισμός στο έργο δε σχετίζεται σημαντικά με ηθικές λειτουργίες (Kavussanu, 1997; Stephens & Bredemeier, 1996). Υποστηρίζεται επιπλέον ότι οι στόχοι επίτευξης επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο σκέψης και αναλόγως την ηθική συμπεριφορά των αθλητών (Bredemeier, 1999). Παλαιότερες έρευνες εξέτασαν τη σχέση μεταξύ των στόχων επίτευξης και της ηθικής συμπεριφοράς στον αθλητισμό. Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι ο προσανατολισμός στο εγώ σχετίζεται αρνητικά με την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών. Συγκεκριμένα, αθλητές που υιοθετούν τον παραπάνω τρόπο συμπεριφοράς επιδεικνύουν χαμηλά ποσοστά ηθικού διαλογισμού και ηθικής λειτουργίας (Todd & Hodge, 2001) ενώ αποδέχονται τις επιθετικές συμπεριφορές ως νόμιμες (Kavussanu & Roberts, 2001). Από την άλλη πλευρά, ο προσανατολισμός στο έργο αποδείχθηκε ότι οδηγεί σε υψηλά επίπεδα ηθικής λειτουργίας (Kavussanu & Ntoumanis, 2003), σε ενέργειες που προάγουν το φίλαθλο πνεύμα όπως σεβασμός προς τους αθλητικούς κανόνες, τους αντιπάλους, το διαιτητή και προσωπική δέσμευση για συμμετοχή στην ομάδα (Lemyre et al., 2002). Παρόλα αυτά δεν έχει διαπιστωθεί αν ο προσανατολισμός στο έργο αποτρέπει την εμφάνιση επιθετικών συμπεριφορών (Kavussanu & Roberts, 2001).

Έρευνες των τελευταίων ετών εξέτασαν το κατά πόσο οι στόχοι επίτευξης επηρεάζουν την ηθική συμπεριφορά αθλητών που συμμετέχουν στο άθλημα του ποδοσφαίρου. Το άθλημα του ποδοσφαίρου επιλέχτηκε από την πλειοψηφία των ερευνητών λόγω της αλληλεπιδραστικής του φύσης και το γεγονός ότι σε ένα δημοφιλές άθλημα όπως αυτό εκδηλώνονται ηθικές και επιθετικές συμπεριφορές. Χαρακτηριστική είναι η έρευνα της Kavussanu (2006) όπου σε δείγμα 325 αθλητών ποδοσφαίρου ηλικίας 15 ετών, διαπιστώθηκε

ότι οι δύο προσανατολισμοί στόχου προβλέπουν θετικές κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα άτομα του δείγματος που χρησιμοποιούσαν προσωπικά κριτήρια για να αξιολογήσουν την ικανότητα τους ήταν πιθανότερο να συμπεριφέρονται με σκοπό να ωφελήσουν τους συναθλητές τους όπως να βοηθήσουν τον αντίπαλο παίκτη να σηκωθεί από το έδαφος. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν και αθλητές που συμπεριφέρονταν ανήθικα με σκοπό να βλάψουν άλλους αθλητές οι οποίοι προσανατολίζονταν στο εγώ. Ο προσανατολισμός στο εγώ σχετιζόταν θετικά με αντικοινωνικές συμπεριφορές και αρνητικά με τις κοινωνικές συμπεριφορές. Από τα παραπάνω προέκυψε ότι ο προσανατολισμός στο εγώ προδιαθέτει τον αθλητή να συμπεριφέρεται ανήθικα ενώ αποτρέπει την εκδήλωση θετικών κοινωνικών συμπεριφορών (Kavussanu & Roberts, 2001, Lemyre et al., 2002). Σε πρόσφατη έρευνα του Sage και των συνεργατών του (2006) μελετήθηκαν οι επιδράσεις των δύο προσανατολισμών στόχων επίτευξης και της ηθικής ταυτότητας των αθλητών στην εκδήλωση θετικών και αρνητικών συμπεριφορών στο ποδόσφαιρο. Το δείγμα αποτελούνταν από 210 αθλητές με μέσο όρο ηλικίας τα 25 έτη. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η πλειοψηφία του δείγματος επέδειξε υψηλά ποσοστά κοινωνικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, το συγκεκριμένο δείγμα αθλητών θεώρησε το άθλημα του ποδοσφαίρου ως το κατάλληλο αθλητικό περιβάλλον εκδήλωσης θετικών κοινωνικών συμπεριφορών. Σχετικά με τους στόχους που είναι προσανατολισμένοι στο έργο διαπιστώθηκε σημαντική συσχέτιση με την εκδήλωση κοινωνικής συμπεριφοράς. Η υψηλή συσχέτιση διαπιστώθηκε μόνο όταν τα επίπεδα προσανατολισμού στο εγώ των αθλητών ήταν χαμηλά. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι οι αθλητές δεν συγκρίνανε και δεν έκριναν την αθλητική τους ικανότητα με βάση την ικανότητα των συναθλητών τους, εστιάζονταν στη μάθηση και στη βελτίωση των ικανοτήτων τους και θεωρούσαν την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών απαραίτητη σε ένα αθλητικό περιβάλλον. Σχετικά με τον προσανατολισμό στο έργο δεν διαπιστώθηκαν

σημαντικές συσχετίσεις με αντικοινωνικές συμπεριφορές. Επιπρόσθετα, στη συγκεκριμένη έρευνα διαπιστώθηκε υψηλή συσχέτιση ανάμεσα στον προσανατολισμό στο εγώ και στην εκδήλωση αντικοινωνικών συμπεριφορών. Συγκεκριμένα, οι αθλητές του δείγματος της παραπάνω κατηγορίας θεωρούσαν τις αντικοινωνικές συμπεριφορές ως αναγκαίες και εκδήλωναν ανάλογες συμπεριφορές με μεγαλύτερη συχνότητα. Τέλος, στην έρευνα του Sage και των συνεργατών του (2006) δεν προέκυψε καμία σχέση ανάμεσα στην ηθική ταυτότητα και την κοινωνική συμπεριφορά στο άθλημα του ποδοσφαίρου.

Η πλειοψηφία των ερευνών έχει εξετάσει τις συμπεριφορές αθλητών που εμπλέκονται σε θετικές ή αρνητικές συμπεριφορές σε συνδυασμό με τους στόχους επίτευξης. Από σχετικές έρευνες προκύπτει η συσχέτιση του προσανατολισμού στο έργο με θετικές πλευρές της ηθικής όπως είναι η κοινωνική συμπεριφορά (Duda et al., 1991). Επιπλέον, όσοι αθλητές τηρούν τους κανόνες του τίμιου παιχνιδιού είναι πρόθυμοι να βοηθήσουν και να κατανοήσουν τις ανάγκες άλλων αθλητών. Τέλος, αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών συμπίπτουν με τη θεωρία για τους στόχους επίτευξης (Nicholls, 1989) όπου διαπιστώνεται η έλλειψη δικαιοσύνης και κατανόησης στα άτομα που είναι προσανατολισμένα στο εγώ. Παρόμοια αποτελέσματα βρέθηκαν και στην έρευνα των Kavussanu και Ntoumanis (2003) όπου διαπιστώθηκε ότι ο προσανατολισμός στο εγώ συνδεόταν αρνητικά με την ηθική συμπεριφορά κυρίως σε ομαδικά αθλήματα (ποδόσφαιρο, μπάσκετ). Επιπλέον, σε παλαιότερες έρευνες βρέθηκε σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στον προσανατολισμό στο έργο με ενέργειες που προάγουν το φίλαθλο πνεύμα (Dunn & Dunn, 1999, Lemyre et al., 2002) και χαμηλή συσχέτιση με την ηθική λειτουργία των αθλητών (Kavussanu & Ntoumanis, 2003). Ωστόσο, από την έρευνα της Kavussanu (2006) δεν προέκυψε αλληλεπίδραση μεταξύ του προσανατολισμού στο έργο με τον προσανατολισμό στο εγώ σχετικά με την πρόβλεψη θετικών και αρνητικών συμπεριφορών. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι οι επιπτώσεις του προσανατολισμού στο εγώ μπορεί να συνυπάρχουν με τον προσανατολισμό

στο έργο. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι για τη μείωση των αρνητικών συμπεριφορών στον αθλητισμό δεν θα ήταν αποτελεσματικό η ενίσχυση των στόχων που αφορούν στο έργο. Το παραπάνω συμπέρασμα έρχεται σε αντίθεση με προηγούμενη έρευνα (Hardy, 1998) όπου διαπιστώθηκε ότι οι αρνητικές επιπτώσεις του προσανατολισμού στο εγώ στην ηθική συμπεριφορά μπορούν να μετριαστούν ενισχύοντας τον προσανατολισμό στο έργο.

Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα των ερευνών ως προς τους στόχους επίτευξης σε σχέση με τις ηθικές λειτουργίες στο χώρο του αθλητισμού, είναι αντικρουόμενα. Σε σχετική έρευνα διαπιστώθηκε σημαντική αλληλεπίδραση μεταξύ των προσανατολισμών στο έργο και στο εγώ στην πρόβλεψη θετικών κοινωνικών κρίσεων (Sage et al., 2006). Αντίθετα, σε άλλες έρευνες δεν διαπιστώθηκε σημαντική επίδραση του προσανατολισμού στο έργο σε θετικές κοινωνικές συμπεριφορές και σε διαστάσεις του τίμιου φερσίματος (Dunn & Dunn 1999, Lemyre et al., 2002, Kavussanu & Ntoumanis, 2003). Επίσης, σε πρόσφατες έρευνες δεν διαπιστώθηκε συσχέτιση μεταξύ του προσανατολισμού στο εγώ και της πιθανότητας εκδήλωσης επιθετικών συμπεριφορών σε νεαρούς αθλητές ποδοσφαίρου και μπάσκετ (Stephens, 2000, 2001, Stephens & Bredemeier, 1996). Ωστόσο, έχει βρεθεί ότι ο προσανατολισμός στο έργο δε σχετίζεται σημαντικά με θετικές ηθικές συμπεριφορές (Kavussanu, 1997, Stephens & Bredemeier, 1996). Τέλος, αυτό που έχει αποδειχθεί στην πλειονοψηφία των ερευνών είναι ότι ο προσανατολισμός στο εγώ δεν αποτελεί σημαντικό μέσον πρόβλεψης συμπεριφορών που εστιάζονται στην ικανότητα – δεξιότητα των αθλητών για όλες τις ηλικίες (Xiang & Lee, 2002).

Η σωστή διαμόρφωση των στόχων επίτευξης που θέτει ο αθλητής μπορεί να συμβάλλει στην εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών. Αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών αποκάλυψαν ότι τα άτομα με υψηλό προσανατολισμό στο έργο δείχνουν μεγαλύτερο σεβασμό στις κοινωνικές συμβάσεις και στη συνεργασία μεταξύ των μελών μιας ομάδας για την επίτευξη του στόχου (Duda & White, 1992, Lochbaum & Roberts, 1993). Μελέτες στο

χώρο του αθλητισμού έδειξαν ότι ο προσανατολισμός στο εγώ έχει σχέση με αντιαθλητικές και επιθετικές συμπεριφορές (Lemyre et al., 2002), συμπεριφορές εξαπάτησης (Duda et al., 1991) και αρνητικές στάσεις σε κοινωνικο-ηθικές συμπεριφορές (Storns, 2001). Το τίμιο παιχνίδι έχει αποδειχθεί ότι σχετίζεται θετικά με τον προσανατολισμό στο έργο (Dunn & Dunn, 1999) ενώ η αρνητική αθλητική συμπεριφορά σχετίζεται θετικά με τον προσανατολισμό στο εγώ (Kavussanu & Roberts, 1998). Τέλος, υποστηρίζεται ότι η ανάπτυξη της ηθικής συμπεριφοράς είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κοινωνία. Ο αθλητισμός σύμφωνα με τους Shield και Bredemeier (1995a) παρέχει σπουδαίες ευκαιρίες για να αναπτύξουν οι αθλητές και οι αθλήτριες τις προσωπικές και κοινωνικές τους αξίες. Ο σεβασμός προς τους άλλους, η αναγνώριση της ανωτερότητας των άλλων, η τιμιότητα, η αποδοχή της νίκης ή της ήττας είναι αξίες που υφίστανται τόσο στα αθλήματα όσο και στην κοινωνική ζωή.

Ηθική συμπεριφορά ως προς δημογραφικά χαρακτηριστικά

Σημαντικά συμπεράσματα έχουν προκύψει και από έρευνες που έχουν εξετάσει τους προσανατολισμούς στόχου δημογραφικά χαρακτηριστικά των αθλητών. Οι Πρώιος και Μπαλασάς (2008) εξέτασαν τη σχέση των δύο προσανατολισμών στόχου στον ηθικό διαλογισμό των αθλητών λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία, μόρφωση, αθλητικές εμπειρίες, τύπο αθλήματος και το φύλο. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ο ηθικός διαλογισμός μπορεί να προβλεφθεί από τους στόχους επίτευξης και επηρεάζεται σημαντικά από την ηλικία, μόρφωση και τον τύπο αθλήματος. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι αθλητές με μόρφωση μεταπτυχιακού επιπέδου σημείωσαν χαμηλότερες βαθμολογίες στην ενασχόληση στο έργο σε αντίθεση με την ενασχόληση στο εγώ. Η υψηλή αυτή βαθμολογία μπορεί να οφείλεται στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας από το ένα μορφωτικό επίπεδο στο άλλο (Chaumenton & Duda, 1988). Υπάρχουν αρκετοί ερευνητές που υποστηρίζουν ότι

η ηθική ωριμότητα συνδέεται με την ηλικία των ανθρώπων (Kohlberg, 1976, Rest, 1984). Σε πρόσφατη έρευνα εξακριβώθηκε ότι όσο οι νεαροί αθλητές μεγαλώνουν, η ηθική τους ωριμότητα και κατά συνέπεια η ηθική τους συμπεριφορά βελτιώνεται (Proios & Doganis, 2006). Σε παλαιότερες έρευνες (Bredemeier & Shields, 1984, Πρώιος & Δογάνης, 2003) έχουν εντοπιστεί διαφορές στην εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών ανάλογα με την ηλικία και την εκπαιδευτική βαθμίδα των συμμετεχόντων. Επιπλέον, οι Bredeimer και Shields (1993) υποστήριξαν σε παλαιότερη έρευνα ότι οι συμπεριφορές των ατόμων αλλάζουν όταν βρίσκονται σε αθλητικό περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι υιοθετούν έναν εγωκεντρικό τρόπο σκέψης σε αντίθεση με την καθημερινή τους ζωή (Bredemeier & Shields, 1984). Επιπρόσθετα, παλαιότερες έρευνες (Bredemeier, 1995, Bredemeier & Shields, 1984) αποδεικνύουν ότι ο αριθμός των θετικών αθλητικών συμπεριφορών μειώνεται σταδιακά και αυξάνεται ο αριθμός των αρνητικών συμπεριφορών καθώς τα παιδιά και των δύο φύλων αλλάζουν σχολική τάξη και μεγαλώνουν ηλικιακά.

Σχετικά με τα ζητήματα της ηθικής ανάπτυξης στον αθλητισμό προέκυψαν εξίσου σημαντικά αποτελέσματα για το ρόλο του φύλου. Η Gilligan (1982) υποστηρίζει ότι ο ηθικός διαλογισμός των γυναικών αντανακλά έναν προσανατολισμό στη φροντίδα ενώ οι άνδρες υιοθετούν τη δικαιοσύνη για να προσεγγίσουν ηθικά διλήμματα. Ο Proios (2005) χρησιμοποιώντας 441 αθλητές και αθλήτριες ηλικίας 14 έως 33 ετών, διαπίστωσε ότι ηθικός διαλογισμός διαμορφώνεται διαφορετικά στους άνδρες και στις γυναίκες. Συγκεκριμένα, διαπίστωσε ότι η ηλικία, η μορφή συμμετοχής και οι αθλητικές εμπειρίες επηρεάζουν τον ηθικό διαλογισμό των γυναικών ενώ η μόρφωση επηρεάζει σημαντικά τον ηθικό διαλογισμό των ανδρών.

Επιπλέον, έρευνες έχουν δείξει ότι ο τύπος του αθλήματος ομαδικό ή ατομικό, συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση των ηθικών συλλογισμών. Σε ομαδικά αθλήματα όπως ποδόσφαιρο, μπάσκετ διαπιστώθηκε ότι οι αθλητές έχουν λιγότερες πιθανότητες να

ενεργήσουν ηθικά σε αντίθεση με αθλητές ατομικών αθλημάτων όπως κολύμβηση, στίβος (Vallerand, Deshaies, & Cuerrier, 1997). Επιπλέον, στα ομαδικά αθλήματα οι αθλητές αντιμετώπιζαν εσωτερικές επιρροές από τους συμπαίκτες και τον προπονητή, ένιωθαν πίεση και συμμορφώνονταν με τον ανάλογο τρόπο προκειμένου να πετύχουν τους στόχους της ομάδας για θετικά αποτελέσματα. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, στα ατομικά αθλήματα διαπιστώθηκε λιγότερη πίεση και οι αθλητές στηρίζονταν στις δικές τους αξίες και πιστεύω όταν αντιμετώπιζαν ηθικές συγκρούσεις.

Ενσυναίσθηση

Η διαμόρφωση της ηθικής συμπεριφοράς στο χώρο του αθλητισμού έχει ερευνηθεί τα τελευταία χρόνια ως προς τα προσωπικά χαρακτηριστικά των αθλητών όπως η ενσυναίσθηση και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά όπως το κλίμα ηθικής που διαμορφώνεται από τον προπονητή και τους συναθλητές. Το κοινωνικό συναίσθημα συμπάθειας (ενσυναίσθηση) αφορά στην ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των άλλων. Οι δεξιότητες της ενσυναίσθησης μπορούν να αναπτυχθούν στο χώρο του αθλητισμού και να επηρεάσουν σημαντικά τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού (Hofmann, 1990). Το κλίμα ηθικής σε μια ομάδα αναφέρεται στο σύνολο των κανόνων που προσδιορίζουν την ηθική συμπεριφορά των αθλητών (Power et al., 1989). Η φιλοσοφία των ομαδικών αθλημάτων όπως συμβαίνει και στο ποδόσφαιρο διαμορφώνεται με την πάροδο του χρόνου σύμφωνα με τα προσωπικά χαρακτηριστικά των αθλητών και του προπονητή. Λιγοστές είναι οι έρευνες που εξέτασαν τη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης στο χώρο του αθλητισμού. Η ενσυναίσθηση ή κοινωνικό συναίσθημα συμπάθειας αποτελεί σημαντικό χαρακτηριστικό της ηθικής συμπεριφοράς των αθλητών (McGinnis, 1993). Σε παλαιότερες έρευνες αποδείχτηκε ο καθοριστικός ρόλος της ενσυναίσθησης στη διαμόρφωση ηθικών κρίσεων και θετικών κοινωνικών συμπεριφορών.

Επιπλέον, διαπιστώθηκε η αρνητική συσχέτιση της ενσυναίσθησης με επιθετικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές (Welch, 1990, Tronto, 1993, Eisenberg, 1992, Hoffman, 1991). Το τίμιο παιχνίδι συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση του κοινωνικού συναισθήματος συμπάθειας (ενσυναίσθηση) στο χώρο του αθλητισμού και της φυσικής αγωγής (Sezen-Balcikanli, 2009). Πρόκειται κυρίως για την ικανότητα αντίληψης και αναγνώρισης συναισθημάτων, προθέσεων και συμπεριφορών που εκτυλίσσονται ανάμεσα στους προπονητές και τους αθλητές (Losoya & Eisenberg, 2001). Οι προπονητές και οι αθλητές δημιουργούν στενές σχέσεις που μπορεί να καταλήξουν σε έντονη αλληλεπίδραση και εξάρτηση (Jowett & Clark-Carter, 2006). Συγκεκριμένα, οι αθλητές επιδιώκουν να αποκτήσουν κατάλληλη γνώση και δεξιότητες που αφορούν στο άθλημα τους. Επίσης, οι προπονητές προσπαθούν με την εμπειρία τους να μεταδώσουν τις κατάλληλες γνώσεις στους αθλητές προκειμένου να έχουν θετικά αποτελέσματα. Από έρευνες προκύπτει ότι βασικό χαρακτηριστικό για τη διαμόρφωση και διατήρηση της σχέσης αυτής είναι η αμοιβαία κατανόηση που υπάρχει ανάμεσα στον προπονητή και στους αθλητές. Επιπλέον, διατυπώθηκε η άποψη ότι αναλόγως με τα χρόνια συνεργασίας μεταξύ προπονητών και αθλητών αυξάνεται και το συναίσθημα της συμπάθειας (Jowett & Clark-Carter, 2006). Σε πρόσφατη έρευνα του Lorimer και της Jowett (2009) εξετάστηκε η ενσυναίσθηση μεταξύ προπονητών και αθλητών σε ομαδικά και ατομικά αθλήματα. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ο τύπος του αθλήματος επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την ενσυναίσθηση των προπονητών. Κατά συνέπεια οι προπονητές ατομικών αθλημάτων εμφάνισαν υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης με μεγαλύτερες πιθανότητες να κατανοήσουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις των αθλητών τους σε αντίθεση με προπονητές ομαδικών αθλημάτων. Ωστόσο, δεν προέκυψε σημαντική συσχέτιση μεταξύ των χρόνων συνεργασίας και της ενσυναίσθησης προπονητών και αθλητών. Το παραπάνω συμπέρασμα έρχεται σε αντίθεση με πρόσφατη

έρευνα στην οποία διαπιστώθηκε ότι η ενσυναίσθηση διαμορφώνεται και αναπτύσσεται στα αρχικά στάδια της συνεργασίας μεταξύ προπονητή και αθλητή (Thomas & Fletcher, 2003).

Κλίμα Ηθικής

Όσον αφορά το κλίμα ηθικής όπως αυτό διαμορφώνεται από τον προπονητή και τους συναθλητές στην ομάδα, έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι οι σχέσεις μεταξύ των προπονητών και των αθλητών παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση υποστηρικτικού κλίματος στην ομάδα. Σε σχετική έρευνα στο άθλημα του ποδοσφαίρου (Shields & Bredemeier, 1995; Kavussanu & Spray, 2006) εξετάστηκαν δύο πτυχές του κλίματος ηθικής όπως αυτό δημιουργείται από την ηθική συμπεριφορά του προπονητή και των συναθλητών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι αθλητές που αντιλαμβάνονταν τον προπονητή ως ενθαρρυντικό είχαν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν ηθικές συμπεριφορές. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι η ηθική συμπεριφορά των συναθλητών μπορεί να επηρεάσει θετικά την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών ενώ οι αντιλήψεις τους ως προς τις ηθικές συγκρούσεις επηρεάζουν και διαμορφώνουν αναλόγως το κλίμα ηθικής που επικρατεί σε μια ομάδα. Επιπλέον, έρευνες που έχουν εξετάσει το ρόλο της ενσυναίσθησης και του κλίματος ηθικής στην ομάδα διαπίστωσαν ότι προπονητές ομαδικών αθλημάτων, ενίσχυαν σημαντικά τις συμπεριφορές που αφορούσαν στην ενσυναίσθηση δίνοντας έμφαση στις σκέψεις και τα συναισθήματα των αθλητών, ατομικά. Η σχέση αυτή φάνηκε ότι επιδρά σημαντικά στην ενσυναίσθηση και στις ηθικές συμπεριφορές που εκδηλώνονταν στην ομάδα. (Duquin, 1995). Τα αποτελέσματα των περισσότερων ερευνών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι προπονητές παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση θετικών κοινωνικών συμπεριφορών και ηθικού κλίματος στην ομάδα. Συνεπώς, αποτελούν πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς, ενισχύουν ή αποτρέπουν την εκδήλωση θετικών ή αντιαθλητικών συμπεριφορών και διαμορφώνουν κατάλληλο κλίμα ηθικής στην ομάδα (Eisenberg, 1992). Τέλος, σε πρόσφατη

έρευνα (Holt et al., 2006) στο άθλημα του ποδοσφαίρου αποδείχτηκε ότι οι προπονητές έδιναν έμφαση στην εμμονή, προσπάθεια, φίλαθλο πνεύμα και συνεργατικότητα, ενώ παρείχαν κατάλληλη ανατροφοδότηση και δίδασκαν τρόπους αντιμετώπισης του άγχους. Ωστόσο, οι αθλητές του παραπάνω δείγματος αντιλαμβάνονταν τους προπονητές τους να προσανατολίζονται στο αποτέλεσμα, να κάνουν αρνητικά σχόλια κατά τη διάρκεια του αγώνα και να διακατέχονται από στερεότυπα σχετικά με διαφορετική εθνικότητα αθλητών.

Σε αντίστοιχη έρευνα (Holt, 2007) εξετάστηκαν 12 αθλητές ποδοσφαίρου με μέσο όρο ηλικίας τα 15 έτη και ο προπονητής της ομάδας. Η φιλοσοφία της ομάδας ήταν η διδασκαλία των θετικών επιδράσεων του αθλητισμού και βασίζονταν κυρίως στους στόχους, στο σεβασμό και στην ομαδική εργασία. Μέσα από παρατηρήσεις και συνεντεύξεις με την ομάδα διαπιστώθηκε ότι ο προπονητής έδινε έμφαση στη σκληρή δουλειά και παρότρυνε τους αθλητές να ξεπερνούν τον εαυτό τους. Επιπλέον, οι στόχοι της ομάδας διαμορφώνονταν από κοινού με τον προπονητή με σκοπό οι αθλητές να είναι υπεύθυνοι και να προπονούνται σκληρά για τη διεκπεραίωση τους. Σχετικά με θέματα σεβασμού ως προς τους συμπαίκτες, τους αντιπάλους και τους διαιτητές δεν διαπιστώθηκαν ανάλογες συμπεριφορές. Τέλος, όσον αφορά την ομαδική εργασία διαπιστώθηκε ότι η συγκεκριμένη ομάδα ποδοσφαίρου συνεργάζονταν ικανοποιητικά για την υλοποίηση του ομαδικού στόχου ενώ αναπτύχθηκαν στενοί δεσμοί μεταξύ των αθλητών και του προπονητή. Επίσης, τα χαρακτηριστικά της ομαδικότητας και της συνεργασίας βοήθησαν τους αθλητές και σε άλλες πτυχές της ζωής τους.

Τέλος, η κατηγορία των συμπαικτών διαπιστώθηκε ότι επηρεάζει σημαντικά τόσο την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών όσο και το κλίμα ενσυναίσθησης που επικρατεί σε μια αθλητική ομάδα. Η επιρροή των συναθλητών σε ομαδικό επίπεδο επικεντρώνεται κυρίως σε θέματα ενσυναίσθησης και θετικών ηθικών συμπεριφορών που συντελεί στη δημιουργία στενών δεσμών. Αυτό συνεπάγεται μεγαλύτερη κατανόηση στα συναισθήματα και σκέψεις

των συναθλητών, αποδοχή, φροντίδα, τιμιότητα, συνεργασία και προσπάθεια για την επίτευξη των ομαδικών στόχων (Eisenberg, 1992; Eyre & Eyre, 1995). Σε πρόσφατη έρευνα εξετάστηκαν οι απόψεις 40 εφήβων αθλητών ως προς τη συνεισφορά των ομαδικών αθλημάτων στη διαμόρφωση θετικών κοινωνικών συμπεριφορών (Holt et al., 2006). Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι ο καθορισμός και η υλοποίηση των στόχων της ομάδας αποτέλεσε σημαντική συνεισφορά του αθλητισμού για την πλειοψηφία των αθλητών. Σχεδόν όλοι οι αθλητές εξέφρασαν την άποψη ότι ο αγωνιστικός αθλητισμός αποτελεί το κατάλληλο περιβάλλον για την εκμάθηση της ομαδικότητας, του καθορισμού στόχων και κοινωνικών δεξιοτήτων. Τέλος, σύμφωνα με το παραπάνω δείγμα αθλητών διαπιστώθηκε ότι ο αγωνιστικός αθλητισμός προσφέρεται λιγότερο για τη διαμόρφωση ηθικής ταυτότητας, παροχής γνώσεων και διαμόρφωσης φιλικών σχέσεων με τους συμπαίκτες.

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν αθλητές ποδοσφαίρου από έξι ακαδημίες του Νομού Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, το συνολικό δείγμα αποτελούνταν από 261 ποδοσφαιριστές ηλικίας 11 έως 17 ετών ($M = 14,52$, $SD = 1,49$). Το δείγμα των αθλητών διαφοροποιούνταν ως προς τα χρόνια συμμετοχής σε αγώνες ποδοσφαίρου και παραμονής στην ίδια ομάδα, τη συχνότητα συμμετοχής σε αγώνες, τη θέση τους στην ομάδα και το αθλητικό επίπεδο στο οποίο συμμετέχουν. Παρακάτω, παρουσιάζονται με τη μορφή πίνακα οι μέσοι όροι, οι τυπικές αποκλίσεις καθώς και οι συχνότητες για τα παραπάνω χαρακτηριστικά των αθλητών.

Πίνακας 1. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για χρόνια συμμετοχής σε αγώνες και παραμονή στην ίδια ομάδα.

Παράγοντες	M	SD
Χρόνια συμμετοχής σε αγώνες ποδοσφαίρου	6.08	2.53
Χρόνια παραμονής στην ομάδα	3.11	1.98

Πίνακας 2. Συχνότητες και ποσοστά του δείγματος ως προς το επίπεδο, τη θέση και τη συμμετοχή (βασικός/μη βασικός).

Παράγοντες	N	%
<i>Επίπεδο</i>		
Ακαδημίες	203	77.8
Τοπικό	13	5.0
Ερασιτεχνικό	39	14.9
Εθνικό	6	2.3
<i>Θέση</i>		
Τερματοφύλακας	23	8.8
Άμυνα	81	31.0
Κέντρο	94	36.0
Επίθεση	63	24.1
<i>Συμμετοχή</i>		
Πάντα	151	57.9
Μερικές φορές	85	32.6
Αναπληρωματικός	25	9.6

Όργανα Αξιολόγησης

Κοινωνική και Αντικοινωνική Συμπεριφορά. Για την αξιολόγηση της ηθικής συμπεριφοράς χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο Κοινωνική και Αντικοινωνική συμπεριφορά στα σπορ (Kavussanu & Broadley, 2009). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 20 θέματα τα οποία αξιολογούν 4 παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα το ερωτηματολόγιο αξιολογεί (α) δύο διαστάσεις κοινωνικής συμπεριφοράς: προς τους συμπαίκτες (π.χ «έδωσα συγχαρητήρια σε συμπαίκτη μου για καλή ενέργεια που έκανε») και προς τους αντιπάλους (π.χ. «ζήτησα να σταματήσει το παιχνίδι επειδή κάποιος αντίπαλος είχε τραυματιστεί») και (β) δύο διαστάσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς: προς τους συμπαίκτες (π.χ «μάλωσα με έναν συμπαίκτη μου») και προς τους αντιπάλους (π.χ. «προσπάθησα να εκφοβίσω τον

αντίπαλο»). Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα πόσο συχνά κατά τη διάρκεια των παιχνιδιών που έπαιζαν κατά την αγωνιστική περίοδο εκδήλωσαν τέτοιες συμπεριφορές. Οι απαντήσεις των αθλητών δόθηκαν σε 5-βάθμια κλίμακα Likert (1=ποτέ, 5=πολύ συχνά).

Ενσυναίσθηση. Η αξιολόγηση της ενσυναίσθησης έγινε με 14 θέματα από την Κλίμακα Ενσυναίσθησης (Davis, 1983) τα οποία προσαρμόστηκαν για τη συγκεκριμένη έρευνα ώστε να ανταποκρίνονται στο πεδίο του ποδοσφαίρου. Η κλίμακα αξιολογεί την αντιλαμβανόμενη ικανότητα των αθλητών να κατανοούν τις σκέψεις και τα συναισθήματα των συναθλητών τους (π.χ «δείχνω ευαισθησία για παίκτες που είναι λιγότερο τυχεροί από εμένα», «δυσκολεύομαι να δω τα πράγματα από την πλευρά ενός άλλου παίκτη»). Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να υποδείξουν σε τι βαθμό οι δηλώσεις που υπάρχουν στο ερωτηματολόγιο τους χαρακτηρίζουν όταν παίζουν ποδόσφαιρο. Οι απαντήσεις τους εκτιμήθηκαν σε 5-βάθμια κλίμακα Likert (1=δε με χαρακτηρίζουν καθόλου, 5=με χαρακτηρίζουν απόλυτα).

Κλίμα Ηθικής – Προπονητής. Για την αξιολόγηση του κλίματος ηθικής όπως αυτό διαμορφώνεται από τον προπονητή χρησιμοποιήθηκε η διάσταση της 'διάπλασης χαρακτήρα' από το ερωτηματολόγιο Αποτελεσματικότητα Προπονητή (Feltz, Chase, Moritz, & Sullivan) όπως αυτή διαμορφώθηκε από τους Kavussanu, Boardley, Jutkiewicz, Vincent, & Ring, (2008). Πρόκειται για 4 θέματα που αξιολογούν την αποτελεσματικότητα του προπονητή σε θέματα ηθικής (π.χ. «σας κάνει να σέβεστε τους άλλους», «σας διδάσκει το σωστό και έντιμο παιχνίδι»). Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να αξιολογήσουν τον προπονητή τους. Οι απαντήσεις δόθηκαν σε 9-βάθμια κλίμακα (0 = καθόλου αποτελεσματικός, 9 = απόλυτα αποτελεσματικός).

Κλίμα Ηθικής – Συμπαίκτες. Για την αξιολόγηση του κλίματος ηθικής όπως αυτό διαμορφώνεται από τους συμπαίκτες χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο που αναφέρεται

παραπάνω για την αξιολόγηση της κοινωνικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Kavussanu & Broadley, 2009) προσαρμοσμένο ώστε να αναφέρεται τους συμπαίκτες. Στα 20 θέματα του ερωτηματολογίου που αξιολογούν την κοινωνική και αντικοινωνική συμπεριφορά προς συμπαίκτες και αντιπάλους, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να υποδείξουν σε τι βαθμό τέτοιες συμπεριφορές εκδηλώθηκαν κατά την αγωνιστική από τους συμπαίκτες τους. Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων αξιολογήθηκαν σε 5-βάθμια κλίμακα Likert (1=ποτέ, 5=πολύ συχνά).

Διαδικασία Μέτρησης

Η συλλογή των δεδομένων από τις ακαδημίες ποδοσφαίρου διήρκησε δύο μήνες (από Φεβρουάριο μέχρι Απρίλιο). Η επικοινωνία με τους υπεύθυνους των ακαδημιών γινόταν μέσω τηλεφώνου και αφού δινόταν προφορικά η συγκατάθεση τους για συμμετοχή στην έρευνα, πραγματοποιούνταν συνάντηση με το δείγμα των αθλητών στο χώρο προπόνησης.

Την ώρα της συνάντησης με τους αθλητές στο χώρο προπόνησης ενημερώνονταν αρχικά για το σκοπό της έρευνας και στη συνέχεια δέχονταν οδηγίες για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Επίσης, διαβεβαιώνονταν για την εθελοντική συμμετοχή και για το απόρρητο των απαντήσεων τους. Μετά τις οδηγίες τα ερωτηματολόγια μοιράζονταν στους αθλητές στο τέλος της προπόνησης και επιστρέφονταν αμέσως. Ο χρόνος συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων ήταν κατά μέσο όρο τα 15 λεπτά και γινόταν χωρίς την επίβλεψη του προπονητή. Τα ερωτηματολόγια παραδίδονταν συμπληρωμένα στον υπεύθυνο της κάθε ακαδημίας που με τη σειρά του τα έδινε στον υπεύθυνο της έρευνας.

Σχεδιασμός Έρευνας

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου των κοινωνικών επιστημών SPSS 15.0 for Windows. Χρησιμοποιήθηκαν οι εξής αναλύσεις:

α) περιγραφική ανάλυση για να υπολογιστούν οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των μεταβλητών β) ανάλυση αξιοπιστίας με τον συντελεστή alpha του Cronbach για να διαπιστωθεί η εσωτερική συνοχή των παραγόντων, γ) ανάλυση συσχέτισης με το δείκτη r του Pearson για να εξεταστούν οι συσχετίσεις όλων των παραγόντων του ερωτηματολογίου, δ) μονόπλευρη πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης για να εξεταστούν οι διαφορές στις διαστάσεις του τίμιου παιχνιδιού ως προς την ηλικία, επίπεδο, συχνότητα συμμετοχής στους αγώνες και ε) αναλύσεις παλινδρόμησης για να διαπιστωθεί ο βαθμός στον οποίο το τίμιο παιχνίδι μπορεί να προβλεφθεί από την ενσυναίσθηση και το κλίμα ηθικής.

IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Περιγραφικά στατιστικά και δείκτες αξιοπιστίας

Οι μέσοι όροι, οι τυπικές αποκλίσεις και ο δείκτης alpha του Cronbach για τις μεταβλητές της ενσυναίσθησης, τίμιου παιχνιδιού και του κλίματος ηθικής παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Σχετικά με τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού οι συμμετέχοντες εμφάνισαν σχετικά υψηλά σκορ στις κοινωνικές συμπεριφορές προς τους συναθλητές και τους αντιπάλους και χαμηλά σκορ στις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συναθλητές και τους αντιπάλους. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες παρουσίασαν μέτρια σκορ στην ενσυναίσθηση, υψηλά σκορ στο κλίμα ηθικής όπως αυτό δημιουργείται από τον προπονητή, και τέλος, σχετικά με το ηθικό κλίμα όπως αυτό δημιουργείται από τους συμπαίκτες οι συμμετέχοντες παρουσίασαν σχετικά υψηλά σκορ στις κοινωνικές συμπεριφορές προς τους συναθλητές και τους αντιπάλους και χαμηλά σκορ στις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συναθλητές και τους αντιπάλους. Η ανάλυση αξιοπιστίας έδειξε ότι ο δείκτης alpha του Cronbach ήταν κυμάνθηκε από αποδεκτά ως ικανοποιητικά επίπεδα για όλες τις μεταβλητές.

Πίνακας 3. Περιγραφικά στατιστικά και δείκτες εσωτερικής συνοχής άλφα του Cronbach.

Παράγοντες	M	SD	alpha
Ενσυναίσθηση	3.52	.53	.70
<i>Τίμιο Παιχνίδι</i>			
Κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες	4.13	.65	.61
Κοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους	3.73	.87	.72
Αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες	1.60	.62	.77
Αντικοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους	1.93	.64	.81
Κλίμα ηθικής προπονητή	7.75	1.38	.89
<i>Κλίμα ηθικής συμπαίκτων</i>			
Κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες	4.15	.67	.63
Κοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους	3.71	.89	.79

Αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες	1.77	.76	.80
Αντικοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους	2.10	.63	.81

Ανάλυση συσχετίσεων

Για τη προκαταρκτική διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών (Κ.Σ) και αντικοινωνικών (Α.Σ) συμπεριφορών του τίμιου παιχνιδιού με την ενσυναίσθηση και το κλίμα ηθικής στην ομάδα, εκτελέστηκε ανάλυση συσχέτισης. Από τις αναλύσεις προέκυψε μέτρια θετική συσχέτιση ανάμεσα στις κοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες και τους αντιπάλους. Επιπλέον, οι κοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες εμφάνισαν στατιστικά μέτρια αρνητική συσχέτιση με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες και χαμηλή αρνητική συσχέτιση με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους. Σχετικά με τις κοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους διαπιστώθηκε στατιστικά χαμηλή προς μέτρια αρνητική συσχέτιση με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες και αντιπάλους. Τέλος οι αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες εμφάνισαν στατιστικά υψηλή θετική συσχέτιση με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους.

Όσον αφορά την ενσυναίσθηση βρέθηκε στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με τις κοινωνικές συμπεριφορές και αρνητική συσχέτιση με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες και τους αντιπάλους. Το κλίμα ηθικής από τον προπονητή βρέθηκε ότι συσχετίζεται θετικά με τις κοινωνικές συμπεριφορές και αρνητικά με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες και τους αντιπάλους. Επίσης, διαπιστώθηκε θετική συσχέτιση του κλίματος ηθικής από τον προπονητή με την ενσυναίσθηση. Τέλος, όσον αφορά το κλίμα ηθικής που δημιουργείται από τους συμπαίκτες, διαπιστώθηκαν υψηλές θετικές συσχετίσεις στις μεταβλητές που αντιστοιχούσαν με εκείνες του τίμιου παιχνιδιού, δηλαδή, ανάμεσα στις αυτό-αναφορές για κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές με

τις ανάλογες αναφορές για τη συμπεριφορά των συναθλητών. Αναλυτικά οι συσχετίσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Συσχετίσεις του τίμιου παιχνιδιού με τους υπόλοιπους παράγοντες του ερωτηματολογίου.

Παράγοντες	1	2	3	4
1.Κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες	-			
2.Κοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους	.44*	—		
3.Αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες	-.39**	-.28**	-	
4.Αντικοινωνικές συμπεριφορές προς αντιπάλους	-.21**	-.11**	.58**	-
5. Ενσυναίσθηση	.43**	.33**	-.35**	-.31**
6.Κλίμα ηθικής προπονητή	.31**	.30**	-.31**	-.16**
Κλίμα ηθικής συμπαικτών				
7. Κ.Σ προς συμπαίκτες	.63**	.28**	-.47**	-.18**
8. Κ.Σ προς αντιπάλους	.33**	.62**	-.32**	-.08
9. Α.Σ προς συμπαίκτες	-.35**	-.29**	.66**	.35**
10. Α.Σ προς αντιπάλους	-.23**	-.10	.48**	.64**

** $p < .01$

Πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης

Για να εξεταστούν οι διαφορές στις διαστάσεις του τίμιου παιχνιδιού ως προς την ηλικία, τη θέση, το επίπεδο και τη συχνότητα συμμετοχής στους αγώνες εκτελέστηκε μονόπλευρη πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης. Στη συγκεκριμένη ανάλυση, εξαρτημένη μεταβλητή θεωρήθηκε το τίμιο παιχνίδι που περιλαμβάνει τις κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες και αντιπάλους και ανεξάρτητη μεταβλητή τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των αθλητών δηλαδή η ηλικία, η θέση, το επίπεδο και η συμμετοχή. Οι μέσοι όροι για όλες τις υποομάδες παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Πίνακας 5. Μέσοι όροι διαστάσεων τίμιου παιχνιδιού ανά προσωπικά χαρακτηριστικά.

		Κ.Σ προς συμπαίκτες	Κ.Σ προς αντιπάλους	Α.Σ προς συμπαίκτες	Α.Σ προς αντιπάλους
Ηλικία					
	11-14 ετών	4.08	3.76	1.53	1.89
	15-18 ετών	4.18	3.70	1.66	1.96
Θέση					
	Τερμ/κας	4.22	3.56	1.86	1.88
	Άμυνα	4.19	3.75	1.54	1.99
	Κέντρο	4.12	3.74	1.52	1.84
	Επίθεση	4.02	3.75	1.68	2
Επίπεδο					
	Ακαδημνίες - Τοπικό	4.11	3.72	1.53	1.87
	Ερασιτεχνικό – Εθνικό	4.18	3.77	1.82	2.12
Βασικός					
	Ναι	4.26	3.88	1.48	1.87
	Όχι	3.94	3.52	1.75	2.01

Σχετικά με την ηλικία η πολυμεταβλητή ανάλυση έδειξε μη στατιστικά σημαντική επίδραση, $F(4,256) = 1.97, p = .10$. Συγκεκριμένα, από τις μονομεταβλητές αναλύσεις δεν προέκυψε στατιστική σημαντικότητα για τις κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες, $F(1, 259) = 1.46, p = .23$ και αντιπάλους, $F(1,259) = .36, p = .55$ όπως και για τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες, $F(1,259) = 2.79, p = .10$, και αντιπάλους, $F(1, 259) = .79, p = .38$.

Σχετικά με τη θέση, η πολυμεταβλητή ανάλυση έδειξε επίδραση που προσέγγισε τη στατιστική σημαντικότητα, $F(12, 768) = 1.70, p = .06$. Εξέταση των μονομεταβλητών αναλύσεων έδειξε επίδραση που προσέγγισε τη στατιστική σημαντικότητα για τη μεταβλητή αντικοινωνική συμπεριφορά προς τους συμπαίκτες, $F(3,257) = 2.40, p = .06$. Post-hoc ανάλυση και εξέταση των μέσων όρων έδειξε ότι οι τερματοφύλακες είχαν υψηλότερα σκορ

από τους ποδοσφαιριστές των υπολοίπων θέσεων στην εκδήλωση αντικοινωνικών συμπεριφορών προς τους συμπαίκτες. Επιπλέον, σχετικά με τη θέση των ποδοσφαιριστών στην ομάδα δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές επιδράσεις για τις κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες, $F(1,259) = .92, p = .43$, και αντιπάλους, $F(1,259) = .32, p = .81$, όπως και για τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους, $F(1,259) = 1.11, p = .35$.

Ως προς το επίπεδο των αθλητών διαπιστώθηκε σημαντική πολυμεταβλητή επίδραση $F(4, 256) = 3.83, p < .01$. Εξέταση των μονομεταβλητών αναλύσεων έδειξε σημαντική επίδραση για τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες $F(1,259) = 9.78, p < .01$ και τους αντιπάλους $F(1,259) = 6.58, p < .01$. Post-hoc ανάλυση και εξέταση των μέσων όρων έδειξε ότι οι ποδοσφαιριστές υψηλού επιπέδου (τοπικό, ερασιτεχνικό και εθνικό) εκδήλωναν περισσότερες αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συναθλητές και αντιπάλους σε αντίθεση με τους ποδοσφαιριστές των ακαδημιών. Επίσης, δεν παρατηρήθηκε σημαντική επίδραση ως προς τις κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες, $F(1, 259) = .44, p = .51$, και αντιπάλους, $F(1, 259) = .16, p = .69$ για τους αθλητές όλων των επιπέδων.

Σχετικά με τη συμμετοχή των αθλητών στους αγώνες, διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική πολυμεταβλητή επίδραση, $F(4,256) = 5.77, p < .01$. Η εξέταση των μονομεταβλητών αναλύσεων έδειξε σημαντική επίδραση για τις κοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες, $F(1,259) = 15.57, p < .01$, και προς τους αντιπάλους $F(1,259) = 11.63, p < .01$, καθώς και για τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες $F(1, 259) = 12.08, p < .01$, ενώ για τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους η επίδραση προσέγγισε τη στατιστική σημαντικότητα, $F(1,259) = 2.94, p = .08$. Εξέταση των μέσων όρων έδειξε ότι οι βασικοί παίκτες της ομάδας είχαν υψηλότερες τιμές στις κοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες και αντιπάλους από τους μη βασικούς, οι οποίοι είχαν υψηλότερα σκορ στις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες τους και τους αντιπάλους.

Αναλύσεις παλινδρόμησης

Για να εξεταστεί ο βαθμός στον οποίο το τίμιο παιχνίδι στο ποδόσφαιρο μπορούσε να προβλεφθεί από την ενσυναίσθηση και το ηθικό κλίμα της ομάδας εκτελέστηκαν ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης. Στις ιεραρχικές αυτές αναλύσεις η ενσυναίσθηση, ως παράγοντας προδιάθεσης, τοποθετήθηκε στο πρώτο βήμα της ανάλυσης, ακολούθησε στο δεύτερο βήμα το κλίμα ηθικής που διαμορφώνεται από τον προπονητή, και στο τρίτο βήμα το κλίμα ηθικής που διαμορφώνεται από τους συμπαίκτες. Τα αποτελέσματα από τις αναλύσεις παλινδρόμησης παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 4.

Σχετικά με την *κοινωνική συμπεριφορά προς τους συμπαίκτες* η ανάλυση έδειξε τα εξής: Στο πρώτο βήμα η ενσυναίσθηση προέβλεψε το 18% της διακύμανσης, $F(1, 260) = 58.20, p < .01$. Στο δεύτερο βήμα το κλίμα ηθικής από τον προπονητή ανέβασε σημαντικά την πρόβλεψη στο 24% της διακύμανσης, $F(2, 260) = 38.82, p < .01$. Τέλος, στο τρίτο βήμα η προσθήκη του κλίματος ηθικής από τους συμπαίκτες ανέβασε σημαντικά την πρόβλεψη στο 50% της διακύμανσης, $F(6, 260) = 41.65, p < .01$. Στο τελευταίο βήμα της ανάλυσης οι μεταβλητές που προέβλεπαν σημαντικά την κοινωνική συμπεριφορά προς τους συμπαίκτες ήταν η ενσυναίσθηση ($\beta = .30, p < .01$) και το κλίμα ηθικής από τους συμπαίκτες που αφορούσε στην κοινωνική συμπεριφορά προς τους συμπαίκτες, $\beta = .58, p < .01$, (η αντίστοιχη δηλαδή μεταβλητή).

Αναφορικά με τις *κοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους*, διαπιστώθηκε ότι η ενσυναίσθηση εξήγησε από μόνη της το 11% της διακύμανσης, $F(1, 260) = 32.55, p < .01$. Στη συνέχεια, η εισαγωγή του κλίματος ηθικής από τον προπονητή αύξησε την ερμηνεία του ποσοστού διακύμανσης στο 17% το οποίο ήταν στατιστικά σημαντικό, $F(2, 260) = 25.7, p < .01$. Τέλος, η προσθήκη του κλίματος ηθικής από τους συμπαίκτες ανέβασε σημαντικά την πρόβλεψη στο 44% της διακύμανσης, $F(6, 260) = 33.56, p < .01$. Από το τελευταίο βήμα της ανάλυσης διαπιστώθηκε ότι οι μεταβλητές που συνέβαλαν σημαντικά στην πρόβλεψη των

κοινωνικών συμπεριφορών προς τους αντιπάλους ήταν η ενσυναίσθηση ($\beta = .184, p < .01$) και το κλίμα ηθικής από τους συμπαίκτες που αφορούσε στις κοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους ($\beta = .562, p < .01$).

Σχετικά με τις *αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες*, η ανάλυση παλινδρόμησης έδειξε αρχικά ότι η ενσυναίσθηση προέβλεψε το 13% της διακύμανσης, $F(1, 260) = 37,6, p < .01$. Με την εισαγωγή του κλίματος ηθικής από τον προπονητή η πρόβλεψη της διακύμανσης κυμάνθηκε στο 18%, $F(2, 260) = 29,15, p < .01$. Τέλος, στο τρίτο βήμα της ανάλυσης η προσθήκη του κλίματος ηθικής από τους συμπαίκτες αύξησε σημαντικά το ποσοστό της πρόβλεψης στο 50% της διακύμανσης $F(6, 260) = 42,56, p < .01$. Συμπερασματικά, από το τελευταίο βήμα της ανάλυσης προέκυψε ότι η ενσυναίσθηση ($\beta = -.15, p < .01$), οι *αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες* ($\beta = .44, p < .01$) και τους αντιπάλους ($\beta = .15, p < .01$) του κλίματος ηθικής, συνέβαλαν σημαντικά στην πρόβλεψη των *αντικοινωνικών συμπεριφορών προς τους συμπαίκτες*.

Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης σχετικά με τις *αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους* διαπιστώθηκε στο πρώτο βήμα ότι η ενσυναίσθηση προέβλεψε το 10% της διακύμανσης, $F(1, 260) = 28,5, p < .01$. Στο δεύτερο βήμα με την εισαγωγή του κλίματος ηθικής από τον προπονητή η πρόβλεψη της διακύμανσης κυμάνθηκε στο 11%, $F(2, 260) = 15,5, p < .01$. Τέλος, στο τρίτο βήμα η προσθήκη του κλίματος ηθικής από τους συμπαίκτες αύξησε σημαντικά το ποσοστό της πρόβλεψης το οποίο ανήλθε στο 44%, $F(6, 260) = 33,8, p < .01$. Από το τελευταίο βήμα της ανάλυσης προέκυψε ότι οι μεταβλητές που συνεισféρανε σημαντικά στην πρόβλεψη των *αντικοινωνικών συμπεριφορών προς τους αντιπάλους* ήταν η ενσυναίσθηση ($\beta = -.20, p < .01$) και το κλίμα ηθικής από τους συμπαίκτες και συγκεκριμένα οι *αντικοινωνικές συμπεριφορές προς τους αντιπάλους* ($\beta = .65, p < .01$) που αποτελεί την αντίστοιχη μεταβλητή.

Πίνακας 6. Ανάλυση παλινδρόμησης μεταβλητών πρόβλεψης για τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού.

Παράγοντες	Beta	t	F	R² change
<i>Κοινωνικές Συμπεριφορές προς συμπαίκτες</i>				
step 3			41.65	.50
ενσυναίσθηση	.30	6.31		
Κ.Σ προς συμπαίκτες	.57	10.16		
<i>Κοινωνικές Συμπεριφορές προς αντιπάλους</i>				
step 3			33.56	.44
ενσυναίσθηση	.18	3.68		
Κ.Σ προς αντιπάλους	.56	10.38		
<i>Αντικοινωνικές Συμπεριφορές προς συμπαίκτες</i>				
step 3			42.56	.50
ενσυναίσθηση	-.15	-3.14		
Α.Σ προς συμπαίκτες	.44	6.68		
Α.Σ προς αντιπάλους	.15	2.60		
<i>Αντικοινωνικές Συμπεριφορές προς αντιπάλους</i>				
step 3			33.8	.44
ενσυναίσθηση	-.20	-4.05		
Α.Σ προς αντιπάλους	.65	10.94		

V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να εξετάσει αν η ενσυναίσθηση που αποτελεί ένα προσωπικό χαρακτηριστικό και το κλίμα ηθικής που επικρατεί στην ομάδα, που αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του περιβάλλοντος της ομάδας μπορούν να επηρεάσουν τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού στο ποδόσφαιρο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τόσο η ενσυναίσθηση και διαστάσεις του κλίματος ηθικής από τους συμπαίκτες προέβλεπαν σε σημαντικό βαθμό τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού. Επιπλέον, εξετάστηκαν οι διαφορές που παρατηρούνται στις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού ως προς δημογραφικά χαρακτηριστικά και διαπιστώθηκε ότι το αθλητικό επίπεδο, η θέση στην οποία αγωνίζονται οι ποδοσφαιριστές και η συχνότητα της αθλητικής συμμετοχής στους αγώνες είναι καθοριστικοί παράγοντες.

Σχετικά με την ενσυναίσθηση, βρέθηκε ότι το χαρακτηριστικό αυτό προέβλεψε σημαντικά τις κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού. Το υψηλό κοινωνικό συναίσθημα συμπάθειας (ενσυναίσθηση) των αθλητών ενισχύει την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών στο ποδόσφαιρο και αποτρέπει σε σημαντικό βαθμό την εμφάνιση αντικοινωνικών συμπεριφορών προς συμπαίκτες και αντιπάλους. Τα αποτελέσματα αυτά μπορούν να ερμηνευθούν με βάση τη θεωρία της Haan (1978, 1983) η οποία υποστήριξε ότι οι αθλητές που σκέπτονται και ενεργούν ηθικά λαμβάνουν υπόψιν τρεις βασικές ηθικές αρχές εκ των οποίων είναι και η σημασία που δίνουν στα συναισθήματα και τις ανάγκες των άλλων. Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι οι ποδοσφαιριστές που έχουν ανεπτυγμένη την ικανότητα να κατανοούν τα συναισθήματα και τις σκέψεις των συμπαίκτων και των αντιπάλων τους εκδηλώνουν ηθική συμπεριφορά στον αγωνιστικό χώρο και γενικότερα στη ζωή τους. Παρόμοια αποτελέσματα έχουν βρεθεί και σε έρευνα των Fisher και Bredemeier (2000) που υποστηρίζουν ότι το αθλητικό περιβάλλον προσφέρει μοναδικές ευκαιρίες για την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών και κυρίως αυτές που σχετίζονται με την τιμιότητα και

τη φροντίδα για τους άλλους. Ωστόσο, ορισμένες έρευνες διαπιστώνουν ότι ο αθλητισμός συμβάλλει στη διαμόρφωση ηθικών κρίσεων ύστερα από μακροχρόνια παρέμβαση και κατάρτιση και όχι μόνο από τη συμμετοχή στον αθλητισμό (Shields & Bredemeier, 1995). Ανάλογα συμπεράσματα επιβεβαιώνονται και από διαχρονικές έρευνες όπου κατάλληλα προγράμματα παρέμβασης για την ηθική ανάπτυξη ενίσχυσαν και βελτίωσαν σημαντικά τον ηθικό διαλογισμό των αθλητών (Stoll & Beller, 2000; Hansen, Stoll, & Beller, 2000, Μπαλασάς, 2003). Επιπλέον, επιβεβαιώνεται σε παλαιότερες έρευνες ότι η ενσυναίσθηση επηρεάζει σημαντικά τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού (Hofmann, 1990) και σχετίζεται θετικά με κοινωνικές συμπεριφορές όπως συνεργασία μεταξύ αθλητών, αλληλοσεβασμός (Eisenberg, 1992) ενώ αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της ηθικής συμπεριφοράς των αθλητών (McGinnis, 1993). Στα παραπάνω συμπεράσματα συγκλίνουν και άλλες έρευνες οι οποίες ανέφεραν τη θετική συμβολή της ενσυναίσθησης στη διαμόρφωση ηθικών κρίσεων και πράξεων και την αρνητική σχέση με επιθετικές συμπεριφορές (Welch, 1990; Tronto, 1993; Eisenberg, 1992; Hoffman, 1991).

Από την ανάλυση συσχετίσεων της παρούσας έρευνας προέκυψε επίσης σημαντική σχέση ανάμεσα στην ενσυναίσθηση και το κλίμα ηθικής στην ομάδα που δημιουργείται από τον προπονητή. Το αποτέλεσμα αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως ακόλουθο της συχνής επαφής και της έντονης αλληλεπίδρασης που μπορεί να συμβάλουν στην ανάπτυξη στενών δεσμών και στην ευαισθησία στις σκέψεις και τα συναισθήματα των άλλων αθλητών. Παλαιότερες έρευνες διαπίστωσαν ότι οι προπονητές αποτελούν πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς για τους αθλητές και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση κλίματος ενσυναίσθησης στην ομάδα (Eisenberg, 1992; Jowett & Clark-Carter, 2006). Αντίθετα συμπεράσματα προκύπτουν από έρευνα των Lorimer και Jowett (2009) όπου διαπιστώθηκε ότι ο τύπος του αθλήματος επηρεάζει την ενσυναίσθηση των προπονητών. Συγκεκριμένα, οι προπονητές των ατομικών αθλημάτων εμφανίστηκαν πιο πρόθυμοι να κατανοήσουν τα συναισθήματα των αθλητών σε

σχέση με τους προπονητές ομαδικών αθλημάτων. Το παραπάνω συμπέρασμα όμως έρχεται σε αντίθεση με παλαιότερη έρευνα (Duquin, 1995) στο ποδόσφαιρο στην οποία διαπιστώθηκε ότι οι προπονητές ομαδικών αθλημάτων ενίσχυαν σε σημαντικό βαθμό τις συμπεριφορές ενσυναίσθησης δίνοντας έμφαση στις σκέψεις και τα συναισθήματα των αθλητών με αποτέλεσμα να εκδηλώνονται περισσότερες ηθικές συμπεριφορές.

Επιπλέον, από την ανάλυση συσχετίσεων προέκυψε ότι το κλίμα ηθικής που δημιουργείται από τον προπονητή σχετίζεται θετικά με τις κοινωνικές συμπεριφορές και αρνητικά με τις αντικοινωνικές συμπεριφορές προς συμπαίκτες και αντιπάλους. Το παραπάνω συμπέρασμα επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες στις οποίες βρέθηκε ότι οι προπονητές αποτελούν πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς και συντελούν στην εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών από τους αθλητές (Eisenberg, 1992). Ανάλογα συμπεράσματα ως προς το θετικό συσχετισμό του κλίματος ηθικής του προπονητή με την εκδήλωση κοινωνικών συμπεριφορών προκύπτουν και από άλλες έρευνες. Συγκεκριμένα, έχει διαπιστωθεί ότι οι ποδοσφαιριστές που αντιλαμβάνονταν τους προπονητές ως ενθαρρυντικούς εκδήλωναν περισσότερες κοινωνικές συμπεριφορές προς τους συμπαίκτες και τους αντιπάλους (Power et al., 1989; Shields & Bredemeier, 1995; Kavussanu & Spray, 2006). Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι η συμπεριφορά του προπονητή και η διαμόρφωση προτύπων διαμορφώνει το ανάλογο κλίμα ηθικής στην ομάδα με αποτέλεσμα να μπορεί να επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τις συμπεριφορές που εκδηλώνουν οι ποδοσφαιριστές προς συμπαίκτες και αντιπάλους.

Από τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης προέκυψε ότι το κλίμα ηθικής όπως αυτό διαμορφώνεται από τους συμπαίκτες με βάση τις κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές προς άλλους συμπαίκτες και αντιπάλους ήταν ο πιο σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης των αντίστοιχων συμπεριφορών του τίμιου παιχνιδιού. Το υψηλό μέγεθος ταύτιση αυτή των συμπεριφορών πιθανόν να οφείλεται στο ότι η κλίμακα αυτό-αξιολόγησης

των κοινωνικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών του τίμιου παιχνιδιού ήταν ίδια με αυτήν της αξιολόγησης των συμπεριφορών που εκδηλώνουν οι συμπαίκτες στην ομάδα. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να υποβαθμιστεί ο ρόλος των συμπαικτών στη διαμόρφωση του κλίματος ηθικής και ακολούθως στην εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών. Το αποτέλεσμα αυτό συμφωνεί με προηγούμενες έρευνες στο ποδόσφαιρο στις οποίες διαπιστώθηκε η επιρροή των συμπαικτών στην εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών (Power et al., 1989; Shields & Bredemeier, 1995; Kavussanu & Spray, 2006). Επιπλέον, επιβεβαιώνεται από τις παραπάνω έρευνες ότι οι αντιλήψεις των αθλητών σχετικά με τον τρόπο επίλυσης ηθικών συγκρούσεων επηρεάζουν και διαμορφώνουν αναλόγως το κλίμα ηθικής στην ομάδα.

Περιορισμοί Έρευνας

Στην παρούσα έρευνα προέκυψαν ωστόσο και κάποιοι περιορισμοί σχετικά με τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων και τον τρόπο αξιολόγησης των ηθικών συμπεριφορών στην ομάδα. Όσον αφορά στη συλλογή των ερωτηματολογίων προέκυψαν ζητήματα σχετικά με τον αριθμό των ερωτηματολογίων που επιστρέφονταν μετά το τέλος της προπόνησης. Αυτό οφειλόταν κυρίως ότι οι αθλητές έφευγαν κατευθείαν μετά την προπόνηση λόγω εξωσχολικών υποχρεώσεων ή για προσωπικούς λόγους (σωματική κόυραση που επηρέαζε στη συγκέντρωση) με αποτέλεσμα να κριθεί αναγκαία η τροποποίηση της διαδικασίας σε συνεργασία με τους υπεύθυνους της κάθε ακαδημίας. Συγκεκριμένα, δίνονταν από πριν στον υπεύθυνο της κάθε ακαδημίας ο ανάλογος αριθμός ερωτηματολογίων με τις απαραίτητες οδηγίες συμπλήρωσης, για να τα μοιράσει ο ίδιος στους αθλητές λόγω των αποστάσεων των γηπέδων. Η συγκεκριμένη διαδικασία συλλογής δεδομένων ήταν πιο αποτελεσματική αφού συγκεντρώνονταν ικανοποιητικός αριθμός ερωτηματολογίων σε σύντομο χρονικό διάστημα χωρίς να διαταράσσονται οι προπονήσεις των αθλητών.

Όσον αφορά στον τρόπο αξιολόγησης των ηθικών συμπεριφορών, η έρευνα κατέγραψε τόσο τις ηθικές συμπεριφορές που εκδηλώνουν οι ίδιοι οι αθλητές αλλά και οι συναθλητές τους με βάση αυτοαναφορές και αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους συμπαίκτες τους, γεγονός το οποίο εμπεριέχει το ζήτημα της κοινωνικής επιθυμητότητας. Δεδομένου ότι η εναλλακτική λύση της παρατήρησης παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα για τη συλλογή ικανοποιητικού αριθμού δεδομένων για ποσοτικές αναλύσεις, οι αυτοαναφορές ήταν ο πιο αναδεδειγμένος τρόπος για να αξιολογηθεί ο βαθμός στον οποίο οι ποδοσφαιριστές επηρεάζονται από τις συμπεριφορές των συμπαικτών τους. Τέλος, ο περιορισμένος τρόπος διεξαγωγής της έρευνας (Θεσσαλονίκη) καθώς και η επιλογή συγκεκριμένου φύλου αθλητών αποτελούν περιοριστικούς παράγοντες για την γενίκευση των αποτελεσμάτων στο άθλημα του ποδοσφαίρου.

Πρακτικές Εφαρμογές

Ερευνητές υποστηρίζουν ότι για τη θετική εξέλιξη της νεολαίας, τα αθλητικά προγράμματα θα πρέπει να οργανωθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να παρέχουν ευκαιρίες εκμάθησης δεξιοτήτων, προσωπικής αναγνώρισης και δημιουργίας θετικών διαπροσωπικών σχέσεων (Roth & Brooks-Gunn, 2003). Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι τα σωστά σχεδιασμένα αθλητικά προγράμματα μπορούν να μεταδώσουν στους νέους αθλητές θετικές αξίες όπως τίμιο παιχνίδι, φίλαθλο πνεύμα, συνεργασία, υπευθυνότητα, ενσυναίσθηση και αυτοέλεγχο (Cote 2002). Καθοριστικό ρόλο για την υλοποίηση των παραπάνω θεωρείται η εκπαίδευση των προπονητών σε θέματα που αφορούν στη θετική εξέλιξη των νεαρών αθλητών όπως εκδήλωση θετικών κοινωνικών συμπεριφορών, σεβασμός, ομαδικότητα, αποδοχή διαφορετικότητας, σύνναψη στενών δεσμών (Conroy & Coatsworth, 2006). Σε πρόσφατη έρευνα αποδεικνύεται ότι τα ομαδικά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο, αποτελούν το κατάλληλο περιβάλλον για την εκμάθηση της ομαδικότητας, του καθορισμού στόχων και

κοινωνικών δεξιοτήτων (Holt et al., 2006). Στη συγκεκριμένη έρευνα αποδείχτηκε ότι οι προπονητές των παραπάνω αθλητών έδιναν έμφαση στην εμμονή, προσπάθεια, φίλαθλο πνεύμα και συνεργατικότητα. Η προβολή προτύπων επιθυμητών συμπεριφορών καθώς και η ενίσχυση επιθυμητών συμπεριφορών είναι απαραίτητες ενέργειες για την εκδήλωση τους. Οι προπονητές καλούνται κάνουν ξεκάθαρο στους νεαρούς αθλητές ποιες συμπεριφορές είναι αποδεκτές και ποιες όχι στα πλαίσια του θεμιτού αγωνιστικού αθλητισμού, να δημιουργούν κατάλληλο υποστηρικτικό κλίμα, και τέλος να συνδέουν τις θετικές κοινωνικές συμπεριφορές στον αθλητισμό με αντίστοιχες συμπεριφορές στην καθημερινή ζωή. Για την προώθηση αξιών του τίμιου παιχνιδιού όπως είναι η υπευθυνότητα προτείνεται η ανάθεση ρόλων στους αθλητές με συγκεκριμένα καθήκοντα ώστε να κατανοήσουν το νόημα της δέσμευσης, της τήρησης υποσχέσεων και της ανάληψης ευθυνών που αναλογεί στον καθένα σε ένα ομαδικό άθλημα όπως το ποδόσφαιρο. Επομένως, κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω κατάρτιση και εκπαίδευση των προπονητών που θα περιλαμβάνει τη μετάδοση ηθικών αξιών στους αθλητές και όχι μόνο τεχνικών υποδείξεων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω σεμιναρίων και συζητήσεων μεταξύ προπονητών όλων των επιπέδων τοπικό, επαγγελματικό, εθνικό.

Μελλοντική Έρευνα

Οι προτάσεις για μελλοντικές έρευνες στο χώρο του αθλητισμού και κυρίως στα ομαδικά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο προκύπτουν κυρίως από την υπάρχουσα βιβλιογραφία αλλά και από την παρούσα έρευνα. Σχετικά με την ενσυναίσθηση θα μπορούσε να εξεταστεί η σχέση της με τα χρόνια συνεργασίας προπονητών και αθλητών καθώς και με την ικανοποίηση των αθλητών με βάση την ανατροφοδότηση που λαμβάνουν από τον προπονητή. Επιπρόσθετες έρευνες θα μπορούσαν να μελετήσουν θέματα ενσυναίσθησης και τις διαφορές που μπορεί να υπάρχουν ως προς το φύλο των προπονητών και των αθλητών.

Τέλος, θα μπορούσε να μελετηθεί ο ρόλος της ενσυναίσθησης στη λήψη ηθικών αποφάσεων και λύση ηθικών συγκρούσεων στο άθλημα του ποδοσφαίρου.

Σχετικά με την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών στο άθλημα του ποδοσφαίρου χρειάζεται να διευκρινιστούν περαιτέρω οι συμπεριφορές και οι τακτικές που χρησιμοποιούν οι προπονητές για τη διαμόρφωση ηθικού κλίματος στην ομάδα. Επιπλέον, να εξεταστεί μελλοντικά η επίδραση των διαφορετικών στυλ διδασκαλίας του προπονητή στην ηθική και κοινωνική ανάπτυξη των αθλητών και αν οι κοινωνικές συμπεριφορές στον αθλητισμό μπορούν να μεταφερθούν σε άλλα περιβάλλοντα όπως οικογένεια, σχολείο, κοινωνία.

Επίσης, χρήσιμη θα ήταν η μελέτη της ηθικής συμπεριφοράς των αθλητών μέσω παρατήρησης και οι διαφορές που μπορούν να προκύψουν ως προς το επίπεδο του αθλήματος (ακαδημίες, ερασιτεχνικό, επαγγελματικό, εθνικό). Περαιτέρω έρευνες να λάβουν υπόψη την επίδραση που μπορεί να έχουν οι σημαντικοί άλλοι όπως γονείς, συμπαίκτες στη διαμόρφωση ηθικής συμπεριφοράς και της γενικότερης εξέλιξης των νέων.

Τέλος, θα μπορούσε να διευκρινιστεί κατά πόσο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επηρεάζουν την ηθικο-κοινωνική συμπεριφορά των αθλητών προβάλλοντας κοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού σε αγώνες ποδοσφαίρου.

.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ενσυναίσθηση των ποδοσφαιριστών ενισχύει την εκδήλωση ηθικών συμπεριφορών προς συμπαίκτες και αντιπάλους και αποτρέπει τις αντιαθλητικές ενέργειες. Αυτό σημαίνει ότι οι περισσότεροι αθλητές στην παρούσα έρευνα είχαν ανεπτυγμένη την ικανότητα της ενσυναίσθησης με αποτέλεσμα να εκδηλώνουν περισσότερες θετικές κοινωνικές συμπεριφορές και λιγότερες αντικοινωνικές. Επιπλέον, στο συγκεκριμένο δείγμα ποδοσφαιριστών διαπιστώθηκε ότι το κλίμα ηθικής που δημιουργείται από τους συναθλητές σε αντίθεση με τον προπονητή, επηρέαζε σε σημαντικότερο βαθμό τις συμπεριφορές του τίμιου παιχνιδιού. Το παραπάνω συμπέρασμα προκύπτει για τη ηλικία των αθλητών του δείγματος από 11 έως 18 ετών και αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος που παίζουν οι συνομήλικοι στην προώθηση και εκδήλωση θετικών κοινωνικών συμπεριφορών. Οι αθλητές είναι εκείνοι που θα δεχθούν ή θα απορρίψουν τις αρχές και τις αξίες που πρεσβεύει ο κάθε προπονητής. Επομένως, θα πρέπει να υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στον προπονητή και τους αθλητές με σκοπό τη δημιουργία επιτυχημένων αθλητών με ήθος που θα πρεσβεύουν τις αρχές του τίμιου παιχνιδιού όπως τιμότητα, ειλικρίνεια και σεβασμό. Επιπλέον διαπιστώθηκε ότι το κλίμα ηθικής που δημιουργείται από τον προπονητή συνδέεται με την ενσυναίσθηση των αθλητών αλλά και με την εκδήλωση κοινωνικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών. Τα παραπάνω συμπεράσματα διαφοροποιούνται ως προς την ηλικία των αθλητών, με την πλειοψηφία των ερευνών να υποστηρίζει ότι το κλίμα ηθικής που δημιουργείται από τον προπονητή παίζει σημαντικό ρόλο στις μικρότερες ηλικίες σε αντίθεση με την επιρροή από τους συναθλητές (Holt et al., 2006). Από τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύεται ο ρόλος της ενσυναίσθησης στην αθλητική συμπεριφορά η οποία θα πρέπει να ερευνηθεί περισσότερο. Τέλος προκύπτει ότι η κατάρτιση των προπονητών στην

προαγωγή ηθικών αξιών στους αθλητές θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα στον νεανικό αθλητισμό.

VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bredemeier, B. (1985). Moral reasoning and the perceived legitimacy of intentionally injurious sport acts. *Journal of Sport Psychology*, 7, 110-124.
- Bredemeier, B. (1995). Divergence in children's moral reasoning about issues in daily life and sport specific contexts. *International Journal of Sport Psychology*, 26, 453-463.
- Bredemeier, B.J. & Shields, D.L. (1984). Divergence in moral reasoning about sport and life. *Sociology of Sport Journal*, 1, 348-357.
- Bredemeier, B.J. & Shields, D.L. (1986a). Moral growth among athletes and nonathletes: A comparative analysis. *Journal of Genetic Psychology*, 147, 7-18.
- Bredemeier, B.J. & Shields, D.L. (1993). Moral Psychology in the context of sport. In R.Singer, M. Murphey & L.K. Tennant (Eds.), *Handbook of research in sport psychology* (pp. 587-599). New York: Macmillan.
- Bredemeier, B.J.L. (1999). Character in action: Promoting moral behavior in sport. In R. Lidor & M. BarEli (Eds.), *Innovations in sport psychology: Linking theory and practice* (pp. 247-260). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
- Chaumeton, N. & Duda, J.L. (1988). It is how you play the game or whether you win or lose? The effect of competitive level and situation on coaching behaviors. *Journal of Sport Behavior*, 11, 157-174.
- Commission for Fair Play (1990). *Fair Play for Kids*. Gloucester.
- Duda, J.L., Olson, L.K. & Templin, T.J. (1991). The relationship of task and ego orientation to sportsmanship attitudes and the perceived legitimacy of injurious acts. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 62, 79-87.
- Duda, J.L. & White, S.A. (1992). Goal orientations and beliefs about the causes of sport success among elite skiers. *The Sport Psychologist*, 6, 334-343.

- Duda, J.L. (2001). Achievement goal research in sport: Pushing the boundaries and clarifying some misunderstandings. In G.C.Roberts (Ed.), *Advances in motivation in sport and exercise* (pp. 129-182). Champaign IL: Human Kinetics.
- Dunn, J.G.H. & Dunn, J.C. (1999). Goal orientation, perceptions of aggression and sportpersonship in elite male youth ice hockey players. *The Sport Psychologist*, 13, 183-200.
- Duquin, M. (1995). Athletic persistence: The importance of social structure. In K. Henshen & W. Straub (Eds.), *Sport psychology: An analysis of athlete behavior* (pp. 57-62). Longmeadow, MA: Mouvement Publications.
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition and behavior*. Hillside, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Eisenberg, N. & Mussen, P.H. (1989). *The roots of prosocial behavior in children*. Cambridge University Press
- Eisenberg, N. (1992). *The caring child*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Eisenberg, N. & Fabes, R.A. (1998). Prosocial development. In: N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology. Vol 3: Social, emotional and personality development* (pp. 701-778). New York: Wiley..
- Eyre, L. & Eyre, R. (1995). *Teaching your child sensitivity*. New York: Simon & Schuster.
- Fisher, L.A., & Bredemeier, B. (2000). Caring about injustice: The moral self-perceptions of professional female bodybuilders. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 22, 327-344.
- Gilligan, C. (1982). *In a difference voice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Hann, N. (1978). Two moralities in action contexts: Relationship to thought, ego regulation and development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 255-270.

- Hann, N. (1983). An interactional morality of everyday life. In N. Hann, R. Bellah, P. Rabinow & W. Sullivan (Eds.), *Social Science and moral inquiry* (218-250). New York: Columbia University Press.
- Hansen, D, Stoll, S.K., & Beller, J. (2000). Fair play everyday: A sportsmanship training program for coaches. *Research Quarterly for Exercise and Sport Supplement*, 71, A-101.
- Hardy, L. (1998). Responses to the reactants on three myths in applied consultancy work. *Journal of Applied Sport Psychology*, 10, 212-219.
- Hodge, K.P. (1989). Character building in sport: Fact or fiction? *New Zealand Journal of Sport Medicine*, 17, 23-25.
- Hoffman, M.L. (1980). Adolescent morality in developmental perspective. In J. Adelson (Eds.), *Handbook of adolescent psychology*. New York: Wiley.
- Hoffman, M.L. (1990). The contribution of empathy to justice and moral judgment. In: N. Eisenberg & J. Strayer. (Eds.). *Empathy and its development*. New York: Cambridge University Press, 47-80.
- Hoffman, M. (1991). Empathy, social cognition and moral action. In W. Kurtines & J. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development* (Vol. I, pp. 275-302). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, Associates, Inc.
- Hoffman, M. (1992). Σκέψη, συναίσθημα και συμπεριφορά στο πλαίσιο της ηθικής ανάπτυξης. Στην Σ. Βοσνιάδου (Εκδ.), *Κοινωνική Ψυχολογία*, (σελ. 76-100). Αθήνα: Gutenberg.
- Jowett, S., Paul, G. & Pensgaard, A.M. (2005). Coach-athlete relationship. In J. Taylor & G. S. Wilson (Eds.), *Applying sport psychology: Four perspectives* (pp. 153-170). Champaign, IL: Human Kinetics.

- Jowett, S. & Clark-Carter, D. (2006). Perceptions of empathic accuracy and assumed similarity in the coach-athlete relationship. *British Journal of Social Psychology*, 45, 617-637.
- Kavussanu, M. (1997). *Moral functioning in sport: An achievement goal perspective*. Unpublished doctoral dissertation, University of Illinois at Urbana
- Kavussanu, M. & Roberts, G.C. (1998). *Team norms and moral functioning in college athletes*. Paper presented to the North American Society of Sport Psychology and Physical Activity, Chicago.
- Kavussanu, M. & Roberts, G.C. (2001). Moral functioning in sport: An achievement goal perspective. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 23, 37-54.
- Kavussanu, M. & Ntoumanis, N. (2003). Participation in sport and moral functioning: Does ego orientation mediate their responsibility? *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25, 1-18.
- Kavussanu, M. & Spray, C.M. (2006). Contextual influences on moral functioning of male youth footballers. *The Sport Psychologist*, 20, 1-23.
- Kavussanu, M. (2006). Motivational predictors of prosocial and antisocial behavior in football. *Journal of Sports Sciences*, 24, 575-588.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequences: The cognitive developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Eds.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-380). Chicago: Rand McNally.
- Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development as basis of moral education. In M. Beck, B.S. Crittenden & E.V. Sullivan (Eds.), *Moral education: Interdisciplinary approaches* (pp.23-92). Toronto: University of Toronto Press.

- Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach. In T.Lickona (Ed.), *Moral development and behavior*, (pp. 31-53), New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Lemyre, P.N., Roberts, G.C. & Ommundsen, Y. (2002). Achievement goal orientations, perceived ability and sportpersonship in youth soccer. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14, 120-136.
- Lochbaum, M. & Roberts, G.C. (1993). Goal orientations and perceptions of the competitive sport experience. *Journal of Exercise and Sport Psychology*, 15, 160-171.
- Lorimer, R. & Jowett, S. (2009). Empathic accuracy, meta-perspective and satisfaction in the coach-athlete relationship. *Journal of Applied Sport Psychology*, submitted for publication.
- Losoya, S.H & Eisenberg, N. (2001). Affective empathy. In J.A. Hall & F.J. Bernieri (Eds.), *Interpersonal sensitivity: Theory and measurement* (pp. 21-43). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- McGinnis, N. (1993). *Battered athlete syndrome: A look at coach-athlete relations from a dysfunctional family systems model*. Paper presented at the Pennsylvania Sociological Society Conference, Pittsburgh.
- Nicholls, J.G. (1989). *The competitive ethos and democratic education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Power, C., Higgins, A. & Kohlberg, L.A. (1989). *Lawrence Kohlberg's approach to moral education*. New York: Columbia University Press.
- Proios, M., Doganis, G. & Athanailidis, I. (2004). Moral development and form of participation, type of sport and sport experience. *Perceptual and Motor Skills*, 99, 633-642.

- Proios, M. (2005). Moral development and Gender Differences in Sport. *Submitted for publication*.
- Proios, M. & Doganis, G. (2006). Influence of developmental characteristics age and education on moral judgment in team sport. *Perceptual and Motor Skills*, 102, 247-253.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ress, C.R. (2000). School sports in America: The production of “winners” and “losers”. *Perspectives: Interdisciplinary Series of Physical Education and Sport Science*, 1, 115-129.
- Rest, J.R. (1984). The major components of morality. In W. Kurtines & J. Gewirtz (Eds.), *Morality, moral behavior and moral development* (pp. 356-429). New York: Wiley.
- Roberts, G.C. (2001). Understanding the dynamics of motivation in physical activity: The influence of achievement goals on motivational process. In G.C.Roberts (Ed.), *Advances in motivation in sport and exercise* (pp. 1-150). Champaign IL: Human Kinetics.
- Sabock, R. (1985). *Coach* (3rd ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Sage G. H. (1988). Sports participation as a builder of character. *Sports in the Contemporary World*, 3, 629-636.
- Sage, L., Kavussanu, M. & Duda, J. (2006). Goal orientations and moral identity as predictors of prosocial and antisocial functioning in male association football players. *Journal of Sports Sciences*, 24, 455-466.
- Sezen-Balcikanli, G. (2009). Fair-Play and Empathy: A research study with student teachers. *Journal of US-China Public Administration*, 6, 79-84.
- Shields, D. & Bredemeier, B. (1995). *Character development and physical activity*. Champaign, IL: Human Kinetics.

- Shield, D. & Bredemeier, B. (1995a). Moral atmosphere and judgments about aggression in girl's soccer: Relationships among moral and motivational variables. *Journal OF Sport and Exercise Psychology*, 18, 158-173.
- Stephens, D. & Bredemeier, B. (1996). Moral atmosphere and judgments about aggression in girl's soccer: Relationships among moral and motivational variables. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 18, 158-173.
- Stephens, D.E. (1993). *Goal orientation and moral atmosphere in youth sport: An examination of lying, hurting and cheating behaviors in girl's soccer*. Unpublished doctoral dissertation, University of California at Berkeley.
- Stephens, D.E. (2000). Predictors of likelihood to aggress in youth soccer: An examination of co-ed and all girl's teams. *Journal of Sport Behavior*, 23, 311-325.
- Stephens, D.E. (2001). Predictors of aggressive tendencies in girl's basketball: An examination of beginning and advances participants in a summer skills camp. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 72, 257-266.
- Stoll, S & Beller, J. (2000). Do sports build character? In J. R. Gerdy (Ed.), *Sports in school: The future of an institution* (pp. 18-30). New York: Teachers College Press.
- Storns, T. (2002). Sportspersonship in elite sports: On the effects of personal and environmental factors on the display of sportspersonship among elite male handball players. *European Physical Education Review*, 7, 283-304.
- Thomas, G. & Fletcher, G. (2003). Mind-reading accuracy in intimate relationships: Assessing the roles of the relationship, the target and the judge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 1079-1094.
- Todd, D. & Hodge, K. (2001). Moral reasoning and achievement motivation in sport: A qualitative inquiry. *Journal of Sport Behavior*, 23, 307-327.

- Tronto, J.C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- Vallerand, R.J., Deshaies P., Cuerrier, J.P., Pelletier, L.G. & Mongeau, C. (1992). Ajzen and Fishbein's theory of reasoned action as applied to moral behavior: A confirmatory analysis. *Journal of personality and social Psychology*, 62(1), 98-109.
- Vallerand, R.J., Briere, N., Blanchard, C. & Provencher, P. (1997). Development and validation of the multidimensional sportspersonship orientation scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 19, 197-206.
- Vallerand, R.J., Deshaies P. & Cuerrier, J.P. (1997). On the effects of the social context on behavioral intentions of sportsmanship. *International Journal of Sport Psychology*, 28, 126-140.
- Weiss, M.R. & Smith, A.L. (2002). Moral development in sport and physical activity: Theory, research and intervention. In T.S.Horn (Ed.), *Advances in Sport Psychology* (pp. 243-280). Champaign: Human Kinetics.
- Welch, C. (1990). *A feminist ethic of risk*. Minneapolis, MN: Fortress.
- Xiang, P. & Lee, A. (2002). Achievement goals, perceived motivational climate and students self-reported master behavior. *Research Quarterly for Exercise & Sport*, 73, 58-65.
- Διγγελίδης, Ν. & Κρομμύδας, Χ. (2008). Διαφορές Μαθητών και Μαθητριών Γυμνασίου ως προς την ηθική Συμπεριφορά και η σχέση της με το Κλίμα Παρακίνησης, τους Στόχους Επίτευξης και την Ευχαρίστηση στο Μάθημα της Φυσικής Αγωγής. *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, 6 (2), 149-161.
- Μουταφτσή, Μ. & Δογάνη, Γ. (2002). Εργασίες που παρουσιάστηκαν τα τελευταία 15 χρόνια (1986-2000) σε Ελληνικά περιοδικά και συνέδρια με αντικείμενο θέματα αθλητικής ψυχολογίας. *Αθληση και Κοινωνία*, 31, 50-51.

- Μπαλασάς, Γ. (2003). *Ψυχοκοινωνικές παράμετροι που συνδέονται με τη διδασκαλία του μαθήματος της φυσικής αγωγής στο σχολείο*. Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πρώιος, Μ. & Δογάνης, Γ. (2003). Στάδια ηθικού διαλογισμού και πρόβλεψη της αθλητικής επιθετικότητας. *Αθλητική Απόδοση & Υγεία*, 4, 5-18.
- Πρώιος, Μ., Αθαναηλίδης, Ι. & Ζαρότης, Γ. (2004). Σχέση παρακίνησης και τίμιου φερσίματος. *Φυσική Αγωγή, Αθλητισμός, Υγεία*, 16-17, 117-125.
- Πρώιος, Μ. & Μπαλασάς, Γ. (2008). Ο Ρόλος της Προδιάθεσης στόχων (Εργο και Εγώ) στην Ανάπτυξη του Ηθικού Διαλογισμού. *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, 6, 169-180.
- Χασάνδρα, Μ. (2006). Η Ανάπτυξη του «ευ αγωνίζεσθαι» στη φυσική αγωγή. *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, 4 (2), 211-224.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο Έρευνας

ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ

Αγαπητέ φίλε του ποδοσφαίρου,

Θα θέλαμε να ζητήσουμε τη βοήθειά σου σε μία έρευνα που κάνουμε σχετικά με το ποδόσφαιρο. Η συμμετοχή στην έρευνα αυτή είναι εθελοντική, συνεπώς δεν είσαι υποχρεωμένος να πάρεις μέρος αν δεν το επιθυμείς. Τα ερωτηματολόγια που σου ζητάμε να συμπληρώσεις είναι ανώνυμα, και άρα οι απαντήσεις σου είναι **εμπιστευτικές** (κανείς δεν θα μάθει τι απάντησες). Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις, απλά θέλουμε να μάθουμε τι πραγματικά σκέφτεσαι, και σε παρακαλούμε να απαντήσεις με **ειλικρίνεια**. Βεβαιώσου ότι απάντάς σε όλες τις ερωτήσεις. Σε **ευχαριστούμε** πολύ για τη βοήθειά σου.

A. Σας παρακαλούμε να μας δώσετε κάποιες πληροφορίες για τον εαυτό σας.

Ηλικία	<input type="text"/>			
Φύλο	Αγόρι	Κορίτσι		
Πόσα χρόνια συμμετέχεις σε αγώνες	<input type="text"/>			
Ομάδα	<input type="text"/>			
Πόσα χρόνια είσαι σε αυτή την ομάδα	<input type="text"/>			
Στην ομάδα έχετε	Προπονητή	Προπονήτρια		
Πόσα χρόνια έχεις τον ίδιο/α προπονητή/τρια	<input type="text"/>			
Είσαι βασικός στα παιχνίδια της ομάδας	Πάντα	Μερικές φορές	Αναπληρωματικός	
Τι θέση παίζεις στην ομάδα	Τερματοφύλακας	Άμυνα	Κέντρο	Επίθεση
Ποιο είναι το υψηλότερο επίπεδο που έχεις αγωνιστεί	Ακαδημίες	Τοπικό	Ερασιτεχνικό	Εθνικό

Διαβάστε τις παρακάτω δηλώσεις και υποδείξτε σε τι βαθμό σας χαρακτηρίζουν όταν παίζετε ποδόσφαιρο . Παρακαλώ απαντήστε με ειλικρίνεια .		Δε με χαρακτηρίζουν καθόλου				Με χαρακτηρίζουν απόλυτα
1.	Πριν κάνω κριτική σε κάποιον παίκτη προσπαθώ να φανταστώ πως θα αισθανόμουν αν ήμουν εγώ στην θέση του	1	2	3	4	5
2.	Όταν είμαι σίγουρος για κάτι, δεν χάνω χρόνο ακούγοντας τα επιχειρήματα των άλλων παικτών	1	2	3	4	5
3.	Προσπαθώ να ακούσω όλες τις πλευρές, πριν πάρω θέση σχετικά με μια διαφωνία	1	2	3	4	5
4.	Όταν είμαι ενοχλημένος με κάποιο παίκτη, συνήθως προσπαθώ για λίγο να μπω στη θέση του	1	2	3	4	5
5.	Κάποιες φορές προσπαθώ να καταλάβω καλύτερα τους συμπαίκτες μου, και φαντάζομαι πως βλέπουν αυτοί τα πράγματα από την πλευρά τους	1	2	3	4	5

6.	Πιστεύω ότι υπάρχουν δύο πλευρές σε κάθε ερώτημα και προσπαθώ να εξετάζω και τις δύο	1	2	3	4	5
7.	Μερικές φορές δυσκολεύομαι να δω τα πράγματα από την πλευρά ενός άλλου παίκτη	1	2	3	4	5
8.	Όταν βλέπω να εκμεταλεύονται κάποιον παίκτη, αισθάνομαι την ανάγκη να τον προστατεύσω	1	2	3	4	5
9.	Συχνά συγκινούμαι με διάφορα πράγματα που βλέπω να συμβαίνουν	1	2	3	4	5
10.	Θα χαρακτήριζα τον εαυτό μου ως ευαίσθητο και συμπονετικό παίκτη	1	2	3	4	5
11.	Μερικές φορές δεν λυπάμαι άλλους παίκτες όταν έχουν προβλήματα	1	2	3	4	5
12.	Οι ατυχίες των άλλων παικτών δεν με ενοχλούν - αγγίζουν και πολύ	1	2	3	4	5
13.	Μερικές φορές δεν λυπάμαι και πολύ όταν βλέπω να αδικείται κάποιος παίκτης	1	2	3	4	5
14.	Συχνά δείχνω ευαισθησία για παίκτες που είναι λιγότερο τυχεροί από εμένα	1	2	3	4	5

Παρακάτω περιγράφονται συμπεριφορές που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια ποδοσφαιρικών αγώνων. Σας παρακαλούμε να σκεφτείτε τα παιχνίδια που παίξατε αυτή τη χρονιά και υποδείξτε πόσο συχνά εκδηλώσατε τέτοιες συμπεριφορές, κυκλώνοντας τον κατάλληλο αριθμό. Παρακαλώ απαντήστε με **ειλικρίνεια**.

Αυτή τη χρονιά ...		Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πολύ συχνά
1.	Έκανα καλά σχόλια σε κάποιο συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
2.	Φώναξα άσχημα σε κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
3.	Μάλωσα με ένα συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
4.	Βοήθησα ένα πεσμένο αντίπαλο να σηκωθεί	1	2	3	4	5
5.	Έκανα επίτηδες φάουλ σε κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
6.	Ζήτησα να σταματήσει το παιχνίδι επειδή κάποιος αντίπαλος είχε τραυματιστεί	1	2	3	4	5
7.	Μίλησα άσχημα σε κάποιο συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
8.	Ενθάρρυνα ένα συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
9.	Εκδικήθηκα για κάποιο φάουλ που μου έκανε ένας αντίπαλος	1	2	3	4	5
10.	Βοήθησα ένα τραυματισμένο αντίπαλο	1	2	3	4	5
11.	Έβαλα τις φωνές σε κάποιο συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
12.	Έκανα επικδομοτικά σχόλια σε κάποιο συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
13.	Προσπάθησα να εκνευρίσω κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
14.	Έβρισα ένα συμπαίκτη μου	1	2	3	4	5
15.	Έδωσα συγχαρητήρια σε ένα συμπαίκτη μου για κάποια καλή ενέργεια που έκανε	1	2	3	4	5
16.	Προσπάθησα να τραυματίσω κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
17.	Προσπάθησα επίτηδες να αποσπάσω την προσοχή κάποιου αντιπάλου	1	2	3	4	5
18.	Έδειξα εκνευρισμένος σε κάποιο συμπαίκτη μου επειδή έκανε λάθος	1	2	3	4	5
19.	Παραβίασα επίτηδες τους κανόνες του παιχνιδιού	1	2	3	4	5
20.	Προσπάθησα να εκφοβίσω κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5

Παρακαλώ απαντήστε τις παρακάτω ερωτήσεις σχετικά με τον προπονητή σας, κυκλώνοντας τον κατάλληλο αριθμό. Παρακαλώ απαντήστε με ειλικρίνεια . Ο προπονητής σας δεν θα μάθει τι απαντήσατε.											
	Πόσο αποτελεσματικός είναι ο προπονητής σας στο ...	Καθόλου αποτελεσματικός									Απόλυτα αποτελεσματικός
1.	να σας κάνει να σέβεστε τους άλλους	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.	να σας πείθει να παίζετε τίμια	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
3.	να σας διδάσκει το σωστό και έντιμο παιχνίδι	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
4.	να προβάλλει τον σωστό ηθικό χαρακτήρα	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Παρακαλούμε σκεφτείτε τα παιχνίδια που παίζατε αυτή τη χρονιά, και υποδείξτε πόσο συχνά οι συμπαίκτες σας (όχι εσείς) εκδηλώσατε τις συμπεριφορές που περιγράφονται παρακάτω, κυκλώνοντας τον κατάλληλο αριθμό.						
Αυτή τη χρονιά οι συμπαίκτες μου ...		Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πολύ συχνά
1.	Έκαναν καλά σχόλια σε κάποιο συμπαίκτη	1	2	3	4	5
2.	Φώναξαν άσχημα σε κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
3.	Μάλωσαν με ένα συμπαίκτη	1	2	3	4	5
4.	Βοήθησαν ένα πεσμένο αντίπαλο να σηκωθεί	1	2	3	4	5
5.	Έκαναν επίτηδες φάουλ σε κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
6.	Ζήτησαν να σταματήσει το παιχνίδι επειδή κάποιος αντίπαλος είχε τραυματιστεί	1	2	3	4	5
7.	Μίλησαν άσχημα σε κάποιο συμπαίκτη	1	2	3	4	5
8.	Ενθάρρυναν ένα συμπαίκτη	1	2	3	4	5
9.	Εκδικήθηκαν για κάποιο φάουλ που τους έκανε ένας αντίπαλος	1	2	3	4	5
10.	Βοήθησαν ένα τραυματισμένο αντίπαλο	1	2	3	4	5
11.	Έβαλαν τις φωνές σε κάποιο συμπαίκτη	1	2	3	4	5
12.	Έκαναν επικοδομικά σχόλια σε κάποιο συμπαίκτη	1	2	3	4	5
13.	Προσπάθησαν να εκνευρίσουν κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
14.	Έβρισαν ένα συμπαίκτη	1	2	3	4	5
15.	Έδωσαν συγχαρητήρια (είπαν μπράβο) σε ένα συμπαίκτη για κάποια καλή ενέργεια που έκανε	1	2	3	4	5
16.	Προσπάθησαν να τραυματίσουν κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5
17.	Προσπάθησαν επίτηδες να αποσπάσουν την προσοχή κάποιου αντιπάλου	1	2	3	4	5
18.	Έδειξαν εκνευρισμένοι σε κάποιο συμπαίκτη επειδή έκανε λάθος	1	2	3	4	5
19.	Παραβίασαν επίτηδες τους κανόνες του παιχνιδιού	1	2	3	4	5
20.	Προσπάθησαν να εκφοβίσουν κάποιον αντίπαλο	1	2	3	4	5

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΠΟΛΥ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΑΣ